

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: Filosofie
Studijní obor: Filosofie humanitních věd

ŽIDÉ V KOLÍNĚ JEWS IN KOLIN

Bakalářská práce: 2011 – FP – KFL – 082

Autor:
Veronika Vaváková

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Marie Holá

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
73	0	17	0	26	17

V Liberci dne: 21. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Veronika Vaváková
adresa: Vítězov 76, 280 02 Kolín
studijní obor (kombinace): Filosofie humanitních věd
Název BP: **Židé v Kolíně**
Název BP v angličtině: **Jews in Kolin**
Vedoucí práce: Mgr. Marie Holá
Konzultant:
Termín odevzdání: květen 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 12. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): VERONIKA VAVÁKOVÁ

Datum: 25.5. 2010

Podpis: Veronika Vaváková

Název BP:	ŽIDÉ V KOLÍNĚ
Vedoucí práce:	Mgr. Marie Holá
Cíl:	Zmapování života židovského společenství na Kolínsku od 1. pol 14. století do současnosti.
Požadavky:	Shromáždění a prostudování dostupné literatury a zdrojů k tématu.
Metody:	Analýza literatury i jiných písemných a hmotných zdrojů.
Literatura:	<p>Pěkný, Tomáš. Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.</p> <p>Vries, Simon Philip de. Židovské obřady a symboly. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-963-8.</p> <p>Feder, Richard. Židovská tragédie : Dějství poslední. Kolín: Lusk, 1947. 173 s. 111880.</p> <p>Zubíková, Klára. Židovská obec v Kolíně 1848 - 1953. Kolín : Nezávislé centrum pro studium politiky, 2008. ISBN 978-80-86879-19-2.</p> <p>Drahovzal, Jaroslav. Sborník z historie židů na Kolínsku. Kolín: Jaroslav Drahovzal, 1992. 80-900718-2-1.</p>

Čestné prohlášení

Název práce: Židé v Kolíně
Jméno a příjmení autora: Veronika Vaváková
Osobní číslo: P08000817

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 21. 4. 2011

Veronika Vaváková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Marii Holé za ochotu, cenné rady, připomínky a metodické vedení celé práce. Dále bych ráda poděkovala pracovníkům Městského informačního centra Kolín za poskytnutí materiálů a zpřístupnění židovských památek ve městě. V neposlední řadě děkuji rodině a přátelům za podporu během celého studia, bez kterých by práce nevznikla.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vývojem židovského společenství na Kolínsku od druhé poloviny 14. století do současnosti. Cílem práce je zmapování historického vývoje a života židovské komunity v Kolíně a interpretace zjištěných poznatků. V této práci bylo stanoveného cíle dosaženo.

První část práce pojednává o historii Židů v Čechách. Analýzou literatury a dalších písemných a hmotných zdrojů se práce podrobněji zabývá historickým zmapováním židovské komunity v Kolíně. Další část se věnuje rozboru židovských památek města spjatých se životem a rituály každého Žida. Nakonec je uvedeno několik zmínek o dvou významných osobnostech kolínské židovské obce.

Klíčová slova: Židé, židovská komunita, Kolín

Summary

The bachelor thesis deals with the development of Jewish community in Kolin from the first half of the 14th century to the present. The aim of the work is a mapping of historical development and life of Jewish kolin's community and interpretation of the findings. The aim of bachelor thesis, which was determined, was achieved.

The first part focuses on the history of Jews by us. By analyzing the literature and other written materials and resources the work deals in detail with the historical mapping of the Jewish community in Kolin. Next part is an example of Jewish sights associated with the life and rituals of every Jew. In conclusion are described several references about two important persons of Kolin's Jewish community.

Key words: Jewish, Jewish community, Kolin

Obsah

1	Úvod	9
2	Židé a judaismus	10
2.1	Judaismus a jeho přínos světu	10
2.2	Vymezení slova Žid	11
2.3	Židé v českých zemích	12
3	Dějiny Židů v Kolíně	17
3.1	Město Kolín a židovské osídlení	17
3.2	Prameny k dějinám kolínských Židů	18
3.2.1	Kniha městská trhová bílá židovská	18
3.3	Kolínská židovská komunita v prvních zmínkách	19
3.4	Židovská komunita v 16. a 17. století	21
3.5	Období třicetileté války	22
3.6	Postavení kolínských Židů od 17. do 19. století	25
3.7	Období okupace	28
3.7.1	Nařízení omezující život židovských obyvatel	29
3.7.2	Deportace kolínských Židů	30
3.7.3	Transporty	31
3.8	Židovská náboženská obec v Kolíně po roce 1945	33
4	Kolínští Židé a jejich zaměstnání	35
5	Kolínské židovské památky	36
5.1	Židovská synagoga	36
5.1.1	Jméno a význam synagogy	38
5.1.2	Rituály židovského života spojené se synagogou	40

5.2	Židovská škola	41
5.2.1	Kolínské židovské školství.....	42
5.3	Starý židovský hřbitov	45
5.3.1	Pověst rabiho Löwa	47
5.4	Nový židovský hřbitov	48
5.5	Nemoc, umírání, smrt.....	49
5.5.1	Péče o zesnulého	51
6	Významní kolínští Židé	53
6.1	Josef Popper - Lynkeus	53
6.2	Rabín Richard Feder	54
7	Závěr.....	57
8	Seznam použitých zdrojů	60
9	Seznam příloh.....	62

1 Úvod

Téma bakalářské práce jsem dlouho zvažovala, nakonec jsem zvolila téma Židé v Kolíně. Přivedl mě k tomu především zájem o židovskou problematiku, která je úzce spjata s regionem mého bydliště. Zvláštnost fenoménu židovství spočívá především v jeho mnohostrannosti, kdy vedle náboženského rozměru shledáváme i rozměr kulturní, historický a politicko-národnostní.

Následující text si klade za cíl analýzou literatury, písemných a hmotných zdrojů zmapovat historii a důležité události židovského společenství v Kolíně a okolí od jeho vzniku, tedy od druhé poloviny 14. století, do současnosti.

Začátek práce se krátce zabývá historií Židů v Čechách, v jejímž kontextu bude dále nahlíženo i na dějiny kolínských Židů. První písemnou zmínku o židovském osídlení v královském městě Kolíně nalézáme již v roce 1379, postupně se kolínská židovská náboženská obec stává druhou největší a nejdůležitější po židovské obci pražské. Přestože toho o samotných počátcích židovského osídlení z archivních materiálů mnoho nevíme, můžeme se domnívat, že díky blízkosti Kutné Hory, existovala poměrně velká hospodářská stabilita kolínské židovské náboženské obce. Židé se v Kutné Hoře nesměli usazovat, proto se usídlili v nedalekém Kolíně, odkud do horního města dojížděli za obchodem. To, co o Židech v Kolíně víme, se dozvídáme ze soupisů kolínských Židů, které nalezneme ve Sborníku historie Židů na Kolínsku. Společenské postavení Židů, kteří zde žili na okraji společnosti, se v průběhu času ve městě měnilo, proto se práce dále věnuje důležitým mezníkům souvisejícím s legislativou ovlivňující život Židů v Čechách a současně s tím i v Kolíně.

Minulost početného židovského společenství dodnes ve městě připomínají dochované významné židovské památky, především synagoga, budova bývalé židovské školy a dva židovské hřbitovy, kterými se práce dále podrobněji zabývá. Také jsou tu okrajově nastíněny židovské tradice a rituály, které jsou úzce spjaty se synagogou a hřbitovem.

V poslední kapitole se práce zmiňuje o životě osobností kolínského židovství, jakými byli rabín Richard Feder a kolínský rodák, filosof, matematik a básník Josef Popper – Lynkeus.

2 Židé a judaismus

K historii, tradicím, symbolům, životu, jazyku a všemu, co se vztahuje k judaismu a Židům, máme v dnešní době mnoho pramenů, které nám umožňují a napomáhají objevovat toto prastarého náboženství. Židé tradičně označují judaismus nejen jako náboženství, ale i jako kulturu s vlastní historií, jazykem, zemí předků, filozofií, souborem etických zásad a podobně. Protože je obtížné shrnout, kdo byli a jsou příslušníci judaismu, a co přineslo toto náboženství světu jako takovému, podíváme se alespoň stručně, kam až sahá jeho historie.¹

2.1 Judaismus a jeho přínos světu

Judaismus je nejstarší monoteistické náboženství, bez kterého by nevzniklo křesťanství a dokonce ani islám. Toto náboženství dalo světu ideu monoteismu, tedy víru pouze v jednoho Boha. „*Jeho další přínos lidstvu spočívá v učení biblických proroků, které vrcholí vizí posledního Božího soudu, po němž nastane zmrtvýchvstání lidstva a přeměna světa do nového stavu ideální harmonie.*“² Souběžně s touto představou vytvořil judaismus základy etiky, dal naší civilizaci chod práce a pravidelného odpočinku, to vše pak převzalo křesťanství a dále i islám. Judaismus vyjadřuje touhu židovského národa zřetelně formulovat a žít svatý život před Bohem. Je pro něj typické, že sám sebe reflektuje, tím, že komentuje své starší tradice. V biblických námětech můžeme vidět, jak judaismus, jeho víra a dějiny mají kořeny v Bibli, ale zároveň se radikálně proměňují ve stále se vyvíjejícím učení. Můžeme poukázat na legendu, která nám vypráví o zjevení Božích přikázání (Tóry) na Sínaji, to je pro judaismus a jeho dějiny ústřední moment. Je to okamžik, kdy předkové Židů navázali náboženský vztah s Bohem, neboli uzavřeli smlouvu, která byla založena na směrnicích Tóry. V pravdě je judaismus revoluční náboženství, které se vždy

¹ FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003, s. 7.

² Tamtéž, s. 7.

charakterizovalo značnou dynamikou, danou novými způsoby interpretace ze strany židovských učenců.³

2.2 Vymezení slova Žid

Z biblických textů se dozvídáme o předcích Židů, kteří vyšli z rodových a kmenových svazků, kočujících z Mezopotámie do země Kanaan. Podle Bible se toto vyjití a usídlení vykonalo na Boží výzvu a na základě zaslíbení, které bylo dáno předku jménem Abraham. Díky této výzvě došlo k uzavření smlouvy mezi Abrahamem a Bohem, tu poté znázorňoval náboženský rituál, který spočívá v mužské obřízce.⁴

Prvotní záměr vytvoření státu Izraele se skrývá v přijmutí každého Žida, který chce vstoupit a usadit se v zemi. Podle zákona byl tedy Židem ten, jenž se narodil židovské matce, nebo konverzí přijal judaismus a nevyznával žádné jiné náboženství. Stanovit, kdo je Žid nebylo jednoduché, byl to velmi zapletitý problém v dějinách židovství.⁵

Jelikož Židé vedli svůj specifický způsob života, měli specifické vzdělání a zákony, měli tedy lepší předpoklady pro vytvoření národního společenství než jiná etnika, která si svou kulturu a historické vědomí teprve vytvářela. Rozpad stavovské společnosti vedl národy k přetvoření sekundárních etnických hodnot v politice, avšak u Židů to fungovalo přesně naopak. Tato situace nevedla k nacionalizaci židovství, ale spíše k národní identitě majoritní společnosti. Na druhou stranu halacha, tj. židovské náboženské právo, ustanovila, že status Žida může mít i židovský ateista. Jelikož se nepodařilo dosáhnout čistě světské definice Žida, docházelo k soudním sporům a vládním krizím.⁶

Když se na Židy podíváme z demografického hlediska, shledáváme dějiny židovského národa do značné míry příběhem proměnlivosti počtu a demografického

³ FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003, s. 7.

⁴ POJAR, M. *Stručná historie států: Izrael*. Praha: Libri, 2004, s. 9–10.

⁵ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1996, s. 518.

⁶ Tamtéž, s. 518 – 519.

rozložení židovské populace. Spousta demografických údajů vypovídá o základních charakteristikách Židů. Z toho vyplývá, že tento národ je schopný vysoké regenerace a kontinuity po celá staletí.⁷

České slovo Žid bylo odvozeno původně z italského slova Giudeo, které pochází z latinského Iudeus, respektive řeckého (Iudaios), což je zkomolenina hebrejského Jehudi, znamenající judský, pocházející z Judska. V původním významu to je příslušník kmene Jehuda (Juda). Samotné jméno Jehuda znamená: „Ten, jenž vzdá chválu“.⁸

Toto slovo můžeme rozebrat ze dvou úhlů pohledu, které se vzájemně prolínají. V prvním případě může jít o příslušníka etnické skupiny, v případě druhém jde o příslušnost náboženskou. Obě tyto roviny nám reflektují skutečnost, že pro Židy je jejich víra velmi důležitá a prolíná naprosto vše v jejich životě. V rovině první, kdy se jedná o Židy jako příslušníky etnické skupiny, jsou shledávány semitským národem s původem v oblasti Blízkého východu. Kromě označení Židé nalézáme označení Izrael, Synové Izraele nebo Izraelité. Výjimečně se používá označení Hebrejové či Hebrejci. V rovině druhé je Žid člověk, jenž přísluší k židovskému náboženství. Aby Židé vnímali druhého člověka jako Žida, je potřeba splnit halachické podmínky. Halacha je židovské náboženské právo, které uvádí dvě možnosti, jak se stát Židem. První možnost je narodit se židovské matce a druhá možnost je podstoupit předepsaným způsobem konverzi k judaismu, zvanou gijur.⁹

2.3 Židé v českých zemích

První písemnou zmínku o židovském osídlení v českých zemích nalezneme v 10. století. Židé zde v této době hráli důležitou roli v obchodování, do Prahy dováželi zlato, a tak se usazovali v pražském podhradí i na jiných místech poblíž obchodních cest a tržišť. První židovské komunity tedy vznikaly v Praze, a to jako obchodní osady.

⁷ ZBAVITEL, D. *Atlas univerzálních dějin židovského národa*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 1.

⁸ [online]. [cit. 2011-4-3]. URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Etymologie_slova_Žid>.

⁹ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1996, s. 518–519.

Postavení Židů se nejen u nás výrazně zhoršilo koncem 11. století, kdy byly zahájeny křížové výpravy. Při první z nich bylo židovské obyvatelstvo vystaveno drancování, před kterým mnoho Židů uprchlo do Polska.¹⁰

Zhoršení právního postavení židovského obyvatelstva nastalo zvláště po IV. lateránském koncilu. Židé museli nadále žít většinou jen v uzavřených ulicích či v malých čtvrtích, později zvaných ghetta. Nesměli provozovat většinu řemesel, vlastnit půdu a žít se zemědělstvím. Museli nosit na oděvu označení, aby byli k rozpoznání od křesťanů. Stali se tak zvláštní skupinou obyvatel, zatlačenou na okraj společnosti a podřízenou přímo panovníkovi. První židovská privilegia vydal Václav I. a Přemysl Otakar II. Židé se tím pádem dostali do zvláštního postavení a stali se královským majetkem, a proto jakýkoli útok na Židy byl považován za útok na královský majetek. Za královskou ochranu však museli platit daně a poskytovat panovníkovi půjčky. Ve druhé polovině 13. století byli Židé usazeni už na několika místech našich zemí. V hebrejské literatuře psané na území Čech jsou doloženy české glosy, které naznačují možnost, že se Židé dorozumívali česky a náhrobky svědčí o tom, že užívali i česká jména.¹¹

Za vlády Václava IV. se však situace zhoršila. Král zrušil veškeré dluhy u židovských věřitelů a mnohé z nich nechal zatknout. Nejmarkantnější projevy antisemitismu v tomto období byli lidové protižidovské bouře. Husitská revoluce přinesla mnoho změn, židovské obyvatelstvo přišlo o dosavadní ochranu krále. Po skončení husitských válek se stala situace o něco stabilnější. V průběhu 15. století došlo k zásadní proměně židovského osídlení v Čechách. Zatímco dříve žili Židé v královských městech, nyní se začali přesouvat na venkov a do poddanských měst pod pravomoc šlechty.¹²

¹⁰ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 12–13.

¹¹ Tamtéž, s. 19–27.

¹² JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

Král Ferdinand I. roku 1541 nechal vypovědět všechny Židy z Čech, protože na ně bylo svedeno založení požáru na Malé Straně v Praze a ještě k tomu jim bylo dáváno za vinu spojenectví s Turky – úhlavními nepřáteli křesťanstva.

Za vlády Rudolfa II. sledujeme v Čechách velký rozkvět židovské kultury a vzdělanosti. Rudolf zasahoval ve prospěch Židů už od počátků své vlády. Židé nebyli vypovídáni z Prahy a ani ze zemí Koruny české. V roce 1585 Rudolf II. potvrdil podřízení pražského ghetta císařskému soudci a legalizoval obchod českých Židů se zbožím. Toto vše napomohlo k hospodářskému a kulturnímu životu českých Židů v židovských obcích až do počátku třicetileté války. V období třicetileté války trpělo židovské obyvatelstvo stejně jako křesťané, postihl je mor, hlad, vraždy atd.¹³

*„První a největší emigrační vlna k nám přišla z Polska, Litvy a Běloruska, kde mezi léty 1648 – 1658 především kozáci Bohdana Chmelnického (s krutostí výjimečnou i v oněch válkou zdivočelých dobách) vyvraždili na sto tisíc bezbranných obyvatel polských, litevských a běloruských židovských obcí. Po této pohromě už nikdy polští Židé nedosáhli takového kulturního rozmachu. Kozácké masakry „znovu rozhoupaly kyvadlo dějin“ Od roku 1648 směřuje z východu na západ historicky druhá velká vlna židovské emigrace a v různé intenzitě trvá až do dnešních dnů.“*¹⁴

V letech 1726 a 1727 byla vydána vládní nařízení, která importovala české a moravské Židy do ghet, venkovským Židům bylo zakázáno se stěhovat do Prahy. Na základě vydání translokační reskriptu z roku 1726, který Židům nakazoval přestěhovat se do zvláštních ulic a čtvrtí, ležících daleko od katolických míst, docházelo k důsledné segregaci.¹⁵

V době vlády Marie Terezie Židé zažívali asi nejhorší opatření. 18. prosince 1744 byl pro Čechy a 2. ledna 1745 pro Moravu a Slezsko vydán lakonický edikt, který obsahoval přísné nařízení. A to, že do 35 dnů musí být vyklizeno pražské Židovské město a do konce června museli všichni Židé opustit naši zemi. Bohužel se nesměli

¹³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 72–73.

¹⁴ Tamtéž, s. 87.

¹⁵ Tamtéž, s. 95.

usadit v jiných zemích koruny. Spolupráce českých Židů s Prusy, s kterými Marie Terezie válčila, je uváděna jako hlavní důvod vypovězení Židů. Po odchodu židovského obyvatelstva z Prahy si velký obchod hledal nová střediska, a to především na venkově a Praha se ocitla v hospodářském úpadku. V roce 1748 Marie Terezie přistoupila k povolení o návratu všech Židů. O deset let později vydala panovnice další příkaz o zvláštním označení, které znělo: „*Svobodní, tedy bezvousí muži museli nosit na pravém předloktí žlutý soukenný pásek, ženy obdobný pásek ve vlasech*“.¹⁶

Zajímavý obrat nastal v období osvícenství. Život židovského obyvatelstva proměnily zákony císaře Josefa II. Byly to dva důležité zákony, které tento významný císař vydal. První byl tzv. „Toleranční patent“ a druhý „Patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a Slezsku“. Tyto reformy se však židovských obyvatel bezprostředně nedotýkaly. V této době však císař vydal řadu nařízení, která upravovala práva i povinnosti Židů. 13. května 1781 zrušil povinnost zvláštního označení. Také povolil Židům přihlásit se na domácí vyšší školy a univerzity. Dále jim bylo povoleno věnovat se živnostem, provozovat řemesla, zakládat cechy, směnárny, velkoobchody atd. Kdo se nevěnoval některému z těchto zaměstnání, měl být vypovězen ze země. Židé mohli bydlet s křesťany pod jednou střechou. Tyto proměny pro mnohé Židy znamenaly krok k asimilaci, tedy k přizpůsobení se křesťanskému okolí.

Teprve revoluční rok 1848 přinesl Židům zrovnoprávnění. Císařský ústavní patent ze 4. 3. 1849 prohlásil rovnost občanů před zákonem. Celý proces vyvrcholil ve druhé polovině šedesátých let souborem ústavních zákonů z roku 1867. V roce 1890 byly dále upraveny vnitřní poměry židovských společenství. Základem jejich fungování se měla stát židovská náboženská obec, která se starala o náboženské poměry svých členů.¹⁷

Vznik Československé republiky přijali Židé značně nejistě. Někteří vznik uvítali, jiní byli dost opatrní. Nakonec se však Židé aktivně zapojili do politického i hospodářského chodu republiky. Velká hospodářská krize velice zasáhla do života židovského společenství. Zejména ovlivnila politické dění v Německu, kde roku

¹⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s. 98–103.

¹⁷ Tamtéž, s. 98–109.

1933 vznikla tzv. Třetí říše. Tohoto roku začíná systematické pronásledování židovských obyvatel Německa. Po mnichovské dohodě v roce 1938 musela Československá republika odstoupit německé říši Sudety. Ztráty obětí sudetských Židů při Křišťálové noci byly obrovské. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 začaly platit Norimberské zákony a na jejich základě byla židovská populace zbavena občanských práv, zaměstnání a majetku. Docházelo k prvním deportacím Židů. Z českých zemí bylo v letech 1941 – 1945 deportováno do Terezína, Lodže a dalších táborů 81 000 Židů, osvobození se dočkalo jen 10 500. Po válečném období se Židé, kteří přežili krutosti nacistů, vrátili zpět. V této již komunistické době se pro změnu obávali restitucí. Komunistický režim začal proti Židům vystupovat velmi nepřátelsky a znovu zapříčinil antisemitské předsudky. Po srpnové sovětské okupaci emigrovalo asi šest tisíc Židů. Po sametové revoluci se život začal vracet do normálních kolejí, tím pádem se rok 1989 pozitivně odrazil na životě židovského společenství. Rozvinul se náboženský život, a s ním tudíž nárůst židovských komunit a kulturních akcí.¹⁸

¹⁸ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

3 Dějiny Židů v Kolíně

První písemné zmínky o Židech v Kolíně pocházejí z druhé poloviny 14. století. Židé, kteří se lišili svým náboženstvím a způsobem života od ostatních, měli odlišné právní postavení a v královských městech, ke kterým patřil právě Kolín, mohli žít z vůle panovníka.¹⁹

3.1 Město Kolín a židovské osídlení

Město Kolín se nachází na východní straně Středočeského kraje na řece Labi. Bylo založeno spolu i s jinými městy v době, kdy čeští králové k posílení své moci proti vlivu klášterů a moci šlechty, zakládali na strategicky vhodných místech nová hrazená města. Pravděpodobně město bylo založeno Přemyslem Otakarem II. v polovině 13. století. V té době se díky hradbám a silnému opevnění Kolín považoval za nejvýstavnější a nejpevnější město. Od založení tu vyrůstalo mnoho zajímavých staveb, které dnes můžeme považovat za historické skvosty města, mezi něž patří i poměrně rozsáhlá židovská čtvrť, které se budeme podrobněji v této práci věnovat. Do poloviny 19. století se židovská obec řadí mezi ty největší a nejvlivnější v Čechách.²⁰

Prostory někdejšího židovského ghetta leží na jihozápadním okraji historického jádra Kolína. (viz. příloha č. 1) Konkrétně bývalou židovskou ulici (viz příloha č. 2) můžeme nalézt v dnešní ulici Na Hradbách a Karolíny Světlé. (viz. příloha č. 3) Patrně již od pozdního středověku se v těchto místech nacházelo náboženské a kulturní centrum židovských obyvatel. Nejstarší písemnou zprávu o kolínských Židech nalézáme v roce 1379. Nejstarší zachovaný kamenný svědek na židovském hřbitově je zřejmě z roku 1418, jelikož se mnoho náhrobků rozpadlo a není tedy přesně dokázáno stáří hřbitova, přesto víme, že židovská obec je starší, protože lidé se nejdříve starají o živé a teprve pak o mrtvé.²¹

¹⁹ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

²⁰ [online]. [cit. 2010-12-2]. URL:<<http://www.infocentrum-kolin.cz/historie>>.

²¹ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 8.

Židé se tu živili obchodem a půjčováním peněz, ale v obojím byli značně omezováni, protože jim byl zakázán obchod s potravinami, solí, obilím, železem, výčepem piva a vína. Nejvíce obchodovali s cizokrajným zbožím jako např. zbraněmi, slanými rybami, jižním ovocem, sklem, hudebními nástroji atd. Mnozí Židé tady byli zdatnými řemeslníky, objevovali se tu sklenáři, krejčí, řezníci, zlatníci a mnoho dalších.²²

3.2 Prameny k dějinám kolínských Židů

V okresním archivu v Kolíně se dozvídáme, jak významné místo židovské obyvatelstvo Kolína zaujímal. V minulosti se na archiv obracelo mnoho zahraničních badatelů se svými dotazy ohledně židovské komunity, která se v Kolíně rozkládala. Vyřizování konkrétních dotazů ukázalo, jaké množství pramenům k dějinám židovského života v Kolíně máme a jak je kolínské židovské společenství významné.

Skutečnost, že kolínská židovská komunita patřila k největším v Čechách, se odráží v práci kolínských historiografů. Díky archivu se nám zachovalo velké množství archiválií a nabízí se ke studiu této problematiky. Nejvíce zpráv nalezneme ve fondu Městského úřadu Kolín z let 1285 – 1945. Od konce 16. století máme zachovanou řadu židovských trhových knih, z kterých se dozvídáme spoustu užitečných informací o životě Židů v Kolíně. Mezi nejčastěji využívané archiválie patří soupisy kolínských Židů, které jsou zachovány z let 1786, 1789, 1791, 1793, 1812 a 1844. Všechny tyto soupisy jsou vedeny podle domovních čísel v bývalé židovské ulici a udávají konečné počty rodin žijících v Kolíně.²³

3.2.1 Kniha městská trhová bílá židovská

Roku 1598 zakládají Kolínští na příkaz české komory knihu určenou pro právní pořízení židovských obyvatel města. Vazba této knihy je stále původní, desky jsou lepenkové, polepené hnědým mramorovaným papírem. Na zadní i přední desce při vnějším okraji byly proříznuty dva otvory, jimiž byly provlečeny tkanice, kterými se

²² *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 8.

²³ Tamtéž, s. 1–2.

kniha zavazovala. Zbytek jedné z nich se dochoval na přední desce. Hřbet byl z hnědé kůže natřený bílou barvou. Nyní je dost poškozen, ale podle nátěru víme, že kniha v době užívání byla nazývána „Kniha městská trhová bílá židovská“. Zpočátku je kniha psána česky, po roce 1700 už jen výhradně německy. V menším množství se v knize objevuje latina a hebrejštiny.²⁴

První zápis pochází ze 7. 4. 1600 a je jím pořízení kolínského popravčího. Z tohoto zápisu je patrné, že se do knihy začalo zapisovat až dva roky po založení. Kniha obsahuje celkem 448 zápisů a většina jsou právní pořízení příslušníků židovské obce v Kolíně. Některé zápisy jsou od mistrů popravčích, protože oni nemohli svá právní pořízení vkládat do městských knih jako křesťanské obyvatelstvo, jelikož patřili ke společensky nevážené skupině obyvatelstva Kolína. Poslední zápis pochází z 9. října 1748.

Pokud bychom sledovali zápisy podle jejich obsahu, tak nejvíce je v knize obsaženo zápisů dlužníků a hned po nich jsou splátky peněz na dluh. Dále se tu objevují trhy domů, darování nemovitostí, zrušení knižního vkladu, trhy pustých domů a spálenišť, prodej peněz, převzetí dědictví, kauce atd.

Z paleografického a diplomatického rozboru knihy se dospělo k těmto závěrům: Kniha byla vedena od roku 1598 do roku 1729 pod městským úřadem v Kolíně. Na vedení knihy se podílelo 31 písařů. Písmo, kterým se do ní psalo, se nazývalo novogotická kurzíva. Kniha je důležitým pramenem, kterým můžeme nahlédnout do správních, sociálních, kulturních i hospodářských dějin kolínské židovské obce.²⁵

3.3 Kolínská židovská komunita v prvních zmínkách

V jedné z předchozích kapitol jsme se dozvěděli, že významným specifikem Kolína bylo silné židovské osídlení, o kterém nacházíme první písemnou zmínku již v roce 1379, konkrétně v kolínském radním manuálu z let 1376 – 1401. V těchto letech tu měli Židé svou ulici a žili v Kolíně vedle křesťanských obyvatel po více než šest

²⁴ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahozala v Kolíně, 1992, s. 8–9.

²⁵ *Tamtéž*, s. 8–9.

století. Kolínští Židé byli považováni za královský majetek komory, jejímž prostřednictvím na nich král vymáhal různé platy v případě potřeby. Po IV. lateránském koncilu roku 1215 došlo ke zhoršení právního postavení židovského obyvatelstva. Židé nadále museli žít většinou jen v uzavřených židovských ulicích či malých čtvrtích, jak už jsme se zmínili. Tak se židovské obyvatelstvo stalo zcela zvláštní skupinou obyvatel zatlačenou na okraj společnosti a podřízenou přímo panovníkovi.²⁶

Židovské osídlení v předhusitské době v Kolíně bylo početné, předpokládá se, že koncem 14. století tu mohlo žít asi 6 ekonomicky silných židovských rodin. Ovšem husitské revoluční hnutí v české společnosti vyvolalo značné změny, které se odrazily i v rozmístění Židů v českých zemích. Šlechta koncem 15. století vyvolala přesuny židovského obyvatelstva do poddanských měst a na venkov. Města přisun Židů podporovala, protože židovští obchodníci je zbavovali starostí o odbyt hospodářských produktů a zároveň Židé zásobovali panství množstvím potřebného zboží, látkami, papírem, vínem, tabákem atd. Svůj význam měly i půjčky peněz, které Židé byli schopni a ochotni vrchnosti a poddaným poskytnout. Židé navíc venkovskému obyvatelstvu zprostředkovávali odbyt jeho výrobků a šetřili čas i náklady potřebné pro cesty na městské trhy. Proto není divu, že šlechta podporovala usazování Židů, především obchodníků a řemeslníků na svých panstvích, a chránila je před útoky křesťanského obyvatelstva. S touto situací se potýkal i Kolín, kde hejtmanové kolínského panství s oblibou brávali Židy pod svou ochranu před stížnostmi kolínských měšťanů. V průběhu 15. století získávalo kolínské židovské osídlení na významu. Především po vypovězení Židů z Plzně roku 1504 se stala kolínská obec druhou nejvýznamnější židovskou náboženskou obcí po Praze. Po roce 1521 správu nad Židy převzala nově zřízená rada královské komory a úředníci z této komory nám potvrzovali stáří židovské obce.²⁷

²⁶ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 8.

²⁷ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

3.4 Židovská komunita v 16. a 17. století

V 16. století tedy Židé v Kolíně byli stabilně usazeni v židovské ulici, která zaujímal prostor podél městských hradeb, jedním koncem ústila do ulice Kouřimské a druhým do ulice Pražské, tím bylo vytvořeno bývalé židovské ghetto. Nejstarší dochovaný záznam z roku 1629 uvádí, že ve 37 domech bylo 111 mužů, tedy asi 300 - 400 osob. Rok 1651 přinesl přesné číslo, a to 271 osob a v roce 1680 dokonce 443 Židů.²⁸

Velký počet kolínských Židů můžeme vysvětlit tím, že Kolín ležel na významné křižovatce obchodních cest a také se v jeho blízkém sousedství nacházelo v té době nejvýznamnější horní město Kutná Hora. Pro horní města platila regule, podle níž se tu Židé nesměli usazovat, proto se usazovali v Kolíně a do Kutné Hory dojížděli jen za obchodem. V roce 1568 nastal obrat a císař Maxmilián II. povolil kolínským Židům v Kutné Hoře obchodovat až do dalšího učiněného rozhodnutí. Bohužel na nátlak císařských komisařů a komory od rozhodnutí téhož roku dostoupil a nařídil, aby se Židé, kteří tu pobývali, vystěhovali ze všech horních měst.²⁹

Král Ferdinand I. roku 1541 nechal vypovědět všechny Židy z Čech, protože na ně bylo svedeno založení požáru na Malé Straně v Praze a ještě k tomu jim bylo dáváno za vinu spojenectví s Turky – úhlavními nepřáteli křesťanstva. Do dubna roku 1543 museli místní Židé opustit Kolín. Povoleno bylo patnácti Židům zde zůstat do 23. 4. 1543, v té době měli Židé vymáhat nebo platit veškeré dluhy a pohledávky. K těmto patnácti nepovolaným Židům patřil i jeden kolínský Žid Viktor Sczenlov.³⁰

Nenávist vůči Židům pomalu opadala a 9. 11. 1546 povolil král Ferdinand pětadvaceti Židům bydlet v Kolíně a současně přikázal, aby jim v pobytu ve městě nebylo bráněno. Po třech letech se mohli vrátit i ostatní Židé do Kolína, kteří byli předtím vypuzeni. Ovšem koncem padesátých let 16. st. Židé upadli znovu do nemilosti

²⁸ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

²⁹ Tamtéž

³⁰ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 8.

krále a Ferdinand I. 5. 12. 1558 vydává kolínským občanům listinu a povoluje jim kupovat domy od vypovězených Židů v Kolíně. Židé opouští své domy až na jaře 1561, a většina domů tu proto zůstává prázdných. V roce 1564 povolil nástupce Ferdinanda I. Maxmilián II. návrat Židům zpátky do Čech. Židé začali žádat o vrácení svých domů, které nechali v Kolíně před vypovězením. Řada z těchto domů změnila majitele a ti nebyli ochotni dům navrátit, protože už vložili dost peněz na opravy a nechtěli se domu vzdát. Při jejich návratu v roce 1565 se jich do Kolína vrátilo mnohem více než před opuštěním. Díky hlášením o počtu židovských domů a jejich obyvatel platících daně, které zasílal císařský rychtář v Kolíně na českou komoru, si můžeme udělat poměrně jasnou představu o velikosti kolínské židovské obce koncem 16. století a počátkem 17. V roce 1596 tedy kolínský rychtář Jan Pachta oznámil, že ve městě je 32 židovských domů, v nichž žije 58 Židů mužského pohlaví, kteří platili daň. Z toho byl tedy učiněn odhad a židovská obec v té době mohla mít okolo 270 až 300 osob ve městě.³¹

3.5 Období třicetileté války

I v období třicetileté války se příznivě vyvíjela situace pro židovské obchodníky a řemeslníky. V roce 1623 král Ferdinand II. povolil Židům provozovat dosud zakázaná řemesla a bylo možné získat i výhody, které byly do té doby dostupné jen křesťanům. Židé mohli navštěvovat výroční a týdenní trhy, neplatili vyšší poplatky než křesťané a také se mohli věnovat činnostem, které jim byly do té doby nepřístupné. Tyto podpory ze strany panovníka byly především z hospodářských zájmů, jelikož Židé byli v období válek pro královskou komoru důležitým zdrojem příjmů a jejich obchodnická zručnost byla vítaná. Proto se proti Židům a rozvoji židovského podnikání stavěli především křesťanští řemeslníci, kteří byli židovskou konkurencí bezprostředně postiženi.³²

I tak třicetiletá válka Kolínem velmi otřásla a zanechala po sobě četné stopy. Lidé tu zůstali jen asi v 50 křesťanských domech, na předměstí byla většina staveb vypálena. V židovské ulici zůstalo obydlených asi 37 domů a jen 5 jich bylo

³¹ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

³² *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 20.

vypálených. Válečné utrpení a následná rekatolizace nebyla pro Židy tak tíživá jako pro křesťanské obyvatelstvo. Z této situace se město těžko zotavovalo. Hospodářského oživení Kolín dosáhl teprve až v 1. polovině 19. století.³³

Bělohorská porážka stavovského povstání a následná perzekuce protestantského obyvatelstva měla za následek četnou emigraci. Po bitvě na Bílé hoře se v Kolíně počet křesťanského obyvatelstva snížil o více než polovinu a počet obyvatelstva židovského se naopak zvýšil téměř o dvojnásobek. V letech 1621 – 1624 už Židé koupili v Kolíně několik prázdných křesťanských domů, museli se však zavázat, že budou městu platit týdenní plat a plnit svoje povinnosti, které držitelům domů z držby vyplývaly. Také měli noví držitelé povinnost zazdít všechna okna, která z domu vedla do Pražské či Kouřimské ulice. Židé svou oporu nalézali u kolínského hejtmana a správce kolínského panství, toto protěžování Židů vedlo k nelibosti především mezi křesťanskými řemeslníky. Židé však poskytovali kolínské obci četné půjčky. Proto 15. 7. 1629 bylo dovoleno kolínským Židům, kteří v letech 1621 -1624 koupili křesťanské domy, opět probourat zazděná okna do Pražské a Kouřimské ulice.³⁴

V říjnu roku 1629 se na české komoře objevila stížnost kolínských starších Židů na purkmistra a radu, přesněji proto, že je utiskují mimořádnými daněmi a zapečetili jim synagogu, kterou odpečetili až tehdy, když jim Židé ukázali svá privilegia s ustanovením, že synagoga jim je vždy zpřístupněna. Také Kolínští vyžadovali po Židech větší platy za krámy, jež měli na náměstí a v okolních podloubích, a za používání vody v obecní kašně. Židé právem odkazovali na plat, který odvádějí na Kolínský zámek. 15. října 1629 přišel do Kolína od české komory příkaz, který ukládal císařskému rychtáři, purkmistru a konšelům, aby nezatěžovali Židy a neporušovali jejich privilegia. Též je žádal o vyhotovení seznamu kolínských Židů. Kolínští přesto upozornili komoru na to, že Židé, ačkoli se zavázali dostát všem městským povinnostem, jim nyní odporují. Nezapisují do městské knihy domy, které prodávali mezi sebou a cizími, i když to bylo jejich povinností. Přesto byl vydán příkaz o nezatěžování Židů. Další stížnost české komoře se datuje k 15. 11. 1629. Židé prý

³³ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 20.

³⁴ Tamtéž, s. 20–21.

dluží peníze ze zakoupených křesťanských domů. Na židovskou stížnost o zavírání jejich krámů na náměstí, jim odpověděli, že mohou alespoň dvakrát týdně prodávat svobodně své zboží na náměstí. Konšelé nechali Židům postavit v jejich ulici zvláštní stojan na vodu, protože ve městě panovala obava z morové nákazy při odebírání vody z obecní kašny špinavými židovskými nádobami. Židé však protestovali a nechali si postavit před svou školou novou studnu.³⁵

Rok 1633 nepřinesl do Kolína nic dobrého, počátkem srpna ve městě vypukl mor a první příznaky se objevily v židovské čtvrti. Kolínští konšelé se tuto nepříjemnou situaci snažili zastírat a tlumit. Židé prosili radu o dovolení přestěhovat se do opuštěných předměstských domů, ale bohužel, jejich prosbám nebylo vyhověno. Židovskou ulici nesměli opustit pod pokutou jednoho dukátu a trestem vězení. Koncem srpna hrozila nákaza už i ve městě a na předměstí. Do Kolína přišla jistá zpráva o tom, jak by se lidé proti nakažení moru měli chránit. Všichni lidé byli svoláni na radnici a bylo jim oznámeno, že proti moru není žádné lékařské pomoci a ten, kdo mor dostane, velice brzy epidemií podlehně. Ve městě byla na velkém shromáždění vyhlášena pravidla, která lid měl respektovat: „*1. Všichni modlete se k Bohu, a poněvadž Bůh nás válkou, neúrodou i morem trestati ráčí, protože na každý den o polednách bude prostřednictvím zvonem zvoněno na modlení, a tu každý, kdekoli ho zvonění zastihne, nechť se nestydí kleknouti a se modliti. V šenkovních domech přestaňte povyky, hudby, pískání, žraní a rozpustilosti. 2. Křesť. Nechodte mezi Židy, toho moru původu a nic od nich nekupujte, zvláště masa. Podruzi, kteří Židům slouží, ať zůstávají při nich a mezi křesť. ať nechodí. 3. Každý ať střeží se domů, kde lidé na hlízy stůní. 4. Nikdo nemá se nemocných dotýkati. Ve smradu a puchu při nich seděti, aneb z domů, kde lidé mrou, šatů přijímati. 5. V bytě svému každý čistotně se chová a pilně jalovcem vykuřuje. 6. Mrtvá těla nemají býti pařena, ano z takové páry nejvíce nákazy pochází. 7. Když kdo v domě umře: peřiny, na nichž ležel, mají pod krov aneb jinak na vítr vyvěšeny býti, aby dobře vyčichly, celý dům má pak často vykuřován býti. 8. Pro nynější parna mají umrlí co nejdříve zabeďnění a na krchov vynešeni býti. Pod přísným trestem je tam nikdo odhrazovati nemá. 9. Hrobníkům přísně se zakazuje, aby čistotně se chovali, žraním po hospodách zanechali a raději ve svých bytech na zvonici zůstávali, šatů a kloců po*

³⁵ Sborník z historie Židů na Kolínsku, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 21.

*mrtvých nemají bráti a na věž nositi. 10. Pro nynější vedra mají pohřby až po 22. hodině aneb před 12. hodinou (tj. po 4 hod. večer, neb před 6. ráno) odbývány býti.*³⁶ Druhého dne byl lid opět svolán a vyhlásila se další opatření, která přikazovala, aby se neprodleně vyklidily všechny nečistoty z města. Dále aby pekaři neprodávali teplý chléb. Židé nesměli chodit mezi křesťanské obyvatelstvo a nikdo ve městě nesměl chovat dobytek.³⁷

19. srpna 1634 byl Kolín poprvé obsazen nepřátelskými vojky Saska. Poté došlo ještě k dalším dvěma obsazením. V této době docházelo k velkému útisku městského obyvatelstva. Vojákům bylo poskytováno ubytování a navíc tu docházelo k loupení a drancování majetku. Nakradené věci, dobytek a obilí se snažili vojáci potom prodat kolínským Židům. Aby nebylo neštěstí málo, na konci 16. století vypukl v Kolíně požár, který poničil některé domy v Pražské a Zámecké ulici a kus ulice židovské. Oheň se šířil až na pražské předměstí a shořel tu tehdejší nový špitál.³⁸

3.6 Postavení kolínských Židů od 17. do 19. století

*„V pol. 17. stol. místodržící jmenují z venkovských Židů jejich představitele. Tento postup vyvolal sice nevoli v řadách představitelů pražského židovstva, avšak nezměnilo to nic na skutečnosti, že r. 1659 vzniká nový orgán zastupující všechny židovské obce v Čechách mimo Prahu – zemské židovstvo.“*³⁹ Zemské židovstvo mělo sídlo v Praze a jeho agenda zahrnovala veškeré záležitosti týkající se života obce i jednotlivých členů. Převzalo tedy úkol prostředníka mezi venkovskými židovskými obcemi a královskou komorou i zemskými úřady. Mezi členy zemského židovstva se objevili i příslušníci kolínské židovské obce.⁴⁰

³⁶ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

³⁷ Tamtéž, s. 277–292.

³⁸ Tamtéž, s. 277–292.

³⁹ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 23.

⁴⁰ Tamtéž, s. 23.

Správu židovské kolínské obce vedli starší, neboli senát. V první polovině 16. st. jich bylo pět, v 18. st. už nacházíme členů devět. Objevuje se tu i volba starších, kterou mohli provádět všichni členové obce, kteří platili daně. Voliči měli aktivní i pasivní právo volby. Každý zvolený byl představen císařskému rychtáři, ten pak poslal seznam zvolených české komoře k ratifikaci. Před císařským rychtářem pak staří skládali přísahu. Oni potom vykonávali vrchní dohled nad všemi institucemi v obci, měli i vrchní soudní pravomoc nad všemi vnitřními civilními spory kromě kriminálních.⁴¹

Rok 1695 přinesl na kolínský magistrát žalobu na zdejší obyvatele židovské komunity, protože na náměstí prodávají své zboží v čase křesťanských bohoslužeb o svátečních dnech. V roce 1691 si naopak stěžovali kolínští Židé na křesťanské mlynáře, kteří jim bránili v mletí obilí. V Kolíně bylo vydáno oznámení, že při trzích pod městskou branou bude od časného rána po dvě až tři hodiny vyvěšen praporek a právě v této době bude povoleno nakupovat dovezené obilí jen křesťanům. Po uplynutí této doby mohli obilí nakupovat i Židé a mohli si je také nechat namlít v městských mlýnech.⁴²

Počet Židů v Kolíně rostl i v průběhu dalších let a v polovině 18. století měla židovská obec okolo 200 mužských platičů daní a v té době se kolínská židovská obec řadila mezi nejvýznamnější obec v Čechách. V případě jakéhokoli odvolání židovských kolínských obyvatel byla k dispozici židovská obec Starého Města pražského. Ta totiž jako největší židovská obec v zemi hájila a zastupovala všechny zájmy Židů na území Čech.⁴³

Na počátku 18. st. byli Židé z kolínské obce podrážděni sporem o zavedení nového organizačního řádu – Pollicey, jímž měla být řízena vnitřní správa obce.

⁴¹ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 23.

⁴² FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

⁴³ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

Roku 1726 byl prosazen zákon o familiantech Karla VI., který omezoval počet Židů na pevné počty. V židovských rodinách přikazoval svatbu pouze nejstaršího syna. Dále Císař Karel VI. vydal v letech 1726 – 1727 několik nařízení, jež opět přikazovala Židům pobývat pouze ve zvláštních ulicích a čtvrtích, a omezovala tak život Židů v Čechách i na Moravě.⁴⁴

Větší zásahy nastaly až v polovině čtyřicátých let 18. století, kdy se dostavily první válečné neúspěchy Marie Terezie. Na Židy bylo uvaleno podezření, že během pruské okupace obchodovali s Prusy. Proto císařovna Marie Terezie na Židy zanevřela a dne 18. prosince 1744 vydala rozkaz o vystěhování všech Židů z Čech do konce ledna roku 1745. Rozkaz byl potom prodloužen pro venkovské Židy do konce června téhož roku. Stěhování kolínských Židů bylo velmi problematické, jelikož jim křesťané dlužili značné finanční obnosy. V této době žil v Kolíně vlivný městský úředník, který nařízení císařovny týkající se vystěhování Židů z Čech neuposlechl, a proto Židé v Kolíně zůstali.

V 80. letech 18. století započal proces společenské emancipace Židů. Velký význam mělo zrušení povinností nosit zvláštní označení na oděvu, Židům bylo dovoleno navštěvovat všechny typy domácích vyšších škol včetně univerzit, také se mohli věnovat řemeslům a živnostem, ucházet se o příděl neobdělané půdy a s jistým omezením ji i obdělávat. Všechna tato nařízení byla později sebrána a revidována v tzv. systemálním židovském patentu z roku 1797. K osvícenským reformám patřilo i jazykové nařízení, které upřednostňovalo němčinu jako úřední jazyk. To se také uplatňovalo vůči židovskému obyvatelstvu.⁴⁵

V době Josefínských reforem působí v Kolíně asi jeden z nejvýznamnějších rabínů Eleazor Kallir, autor několika velkých halachických a homiletických děl. I jeho

⁴⁴ *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992, s. 26.

⁴⁵ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

nástupci Benjamin Wolf ha – Levi Boskovi a Benjamin Wolf Oben Eleazaor Löw patří mezi významné osobnosti své doby.⁴⁶

V létě roku 1796 vypukl v Kolíně opět požár, který zničil celou tehdejší židovskou ulici. Tato situace byla pro celé město obrovskou ránou a po tom všem na město padla nicota. Většina úrody shořela sedlákům ve stodolách, řemeslníci a obchodníci neměli tržbu. Měšťané tu jen s nutností opravili domy a stodoly, protože na větší opravy a stavby neměli peníze. Pro Kolín nastaly zlé časy. V polovině 19. století byly třesuté mrazy a poté se objevila povodeň, která způsobila bídu dělnickému lidu.⁴⁷

Rok 1848 byl pro Židy v Kolíně významným, neboť se mohli stěhovat svobodně po městě. Od poloviny 19. století se Židé začali aktivně zapojovat do života města. Objevili se i v kolínském městském zastupitelstvu a městských spolicích.⁴⁸

19. století a především jeho 2. polovina přinesla židovskému obyvatelstvu uvolnění. Krátce po zrušení ghett, mohl nastat svobodný pohyb osob i majetku, a tak se začaly tisíce židovských rodin stěhovat z uzavřených ghett do blízkých vesnic a městeček. Můžeme tedy pozorovat úbytek židovského obyvatelstva i v Kolíně. Při sčítání obyvatelstva v roce 1857 bylo v Kolíně 6112 katolíků, 268 evangelíků a 1347 Židů. A v roce 1900 to bylo 13525 katolíků, 693 evangelíků, 2 pravoslavní, 796 Židů a 8 ateistů.⁴⁹

3.7 Období okupace

„Kolín se stal za okupace významným městem, neboť byl sídlem mocného oberlandráta, krutého gestapa a šupo, proto byl místem tak obávaným, ze kterého

⁴⁶JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

⁴⁷ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

⁴⁸ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

⁴⁹ Tamtéž

vycházela nová, život občanů zatěžující, nařízení a ustanovení, ve kterém se konaly přísné výslechy a diktovaly vysoké pokuty a tresty a odkud byli četní lidé posíláni do nenáviděné Říše na práci. Kolín byl proto městem, o kterém lidé neradi slyšeli, do kterého neradi jezdili a odkud rádi odjížděli.“⁵⁰

Židovská náboženská obec v Kolíně se stala ústředím pro všechny okolní židovské obce v celém obvodu kolínského oberlandrátu, který byl za Protektorátu Čechy a Morava seskupením politických okresů. Kolínská židovská obec se tedy stala ústředím pro Český Brod, Poděbrady, Nymburk, Nový Bydžov, Chlumec nad Cidlinou, Kutnou Horu, Králův Městec, Uhlířské Janovice, Čáslav, Ledeč nad Sázavou, Golčův Jeníkov, Světlou nad Sázavou, Dolní Kralovice, Humpolec a Havlíčkův Brod. Proto musela židovská obec v Kolíně usnadňovat práci oberlandrátu a gestapu. Obec šířila všechna nevládná nařízení, pro tyto zmíněné okolní obce, která kolínský oberlandrát a Ústředna pro židovské náležitosti v Praze vydávaly.⁵¹

3.7.1 Nařízení omezující život židovských obyvatel

Nařízení, která omezovala život Židů, zněla: „Židé nesmí bez žluté hvězdy vyjít z domu, nesmí se po 8. hodině večerní zdržovati na ulici, nesmí navštěvovati hostince, kavárny, divadla, biografy, výstavy, přednášky, aukce, bursy, veřejné plovárny, sady a lesy, nesmí posílat své děti do veřejných škol a nesmí pro ně zříditi školy soukromé, nesmí vlastniti rozhlasové přijímače a naslouchati rozhlasu, nesmí si kupovati a čísti noviny, nesmí míti telefon, nesmí jezdit vlakem a elektrickou jen ve vlečném voze, nesmí bez úředního svolení opustiti katastrální obvod své obce, nesmí vlastniti losy, akcie, cenné papíry, zlaté a stříbrné skvosty a – pokud je mají – musí je všechny do určitého dne odevzdati, musí své vklady u peněžních ústavů ohlásiti a smějí se z nich jen skromné, Němci stanovené, částky vybírat, nesmí provozovati rolnictví, lékařskou praxi, vésti advokátní kancelář, vykonávati živnost obchodní nebo průmyslovou, nesmí uveřejňovati žádné články v novinách a vydávati žádné knihy, nesmí býti ani veřejnými, ani soukromými úředníky, nesmí bydliti v pohodlných bytech a zejména ve vilách, nesmí vlastniti kožichy, vlněné svetry, lyže, lyžařskou výbroj, vůdčí listy a vozidla, hudební

⁵⁰ In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.

⁵¹ Tamtéž

*nástroje, nesmí býti, i když jsou vážně nemocni, přijímání do veřejných nemocnic nebo do soukromých sanatorií, nesmí nakupovati na trhu, nýbrž jen v určitých obchodech ve stanovené hodině, nesmí dostávat plné potravinové lístky a žádné kuřivo, nesmí se dáti u holiče oholit nebo vlasy ostříhati, nesmí vlastniti ani psy, ani holuby, zejména ne poštovní, smí však býti zařazeni ve skupinách do práce, ale nesmí na pracovišti pracovati s jinými dělníky atd., atd.*⁵²

Protože byly všechny tyto zákazy vydávány postupně, vedla židovská obec spolu s těmito nařízeními obrovskou agendu. Nepříjemný byl zejména styk obce s gestapem, protože jeho zákazy musely být striktně dodržovány a bez jakýchkoli námitek plněny. Přesto Židé za takových podmínek s mnoha zákazy a příkazy tuto situaci snášeli, a dokud jim bylo dovoleno bydlet v soukromých bytech, spát ve svých postelích a jíst, co si sami uvařili, byli relativně v klidu. Ale bohužel, ani toto málo pro život jim nebylo brzy dopřáno.⁵³

3.7.2 Deportace kolínských Židů

V dubnu roku 1942, přesněji v jeho polovině, byli všichni Židé mimo nemluvňat a nemocných, kteří měli lékařské potvrzení, z celého oberlandrátu vybídnuti do Kolína k registraci. Registrace probíhala v budově školy, prováděl ji úředník pražské ústředny pro židovské záležitosti. Tato velmi závažná a osudná událost byla znamením brzy se blížící deportace Židů, která byla provedena v první polovině června roku 1942. S obrovskou krutostí a neohleduplností byli Židé shromažďováni v budově zálabské měšťanské školy. Zde museli odevzdat své klíče od bytů, hotové peníze, své pojistky, hodinky atd. Mužům byly ostříhány vlasy a oholeny vousy. Mnozí z Židů byli velmi přísně vyslýcháni a někdy i bezcitně trestáni v případě, že nechtěli oznámit, kam schovali své peníze. Toto místo bylo vybráno z jednoduchého a prostého důvodu. Budova školy byla orientována nedaleko zálabské vlakové zastávky, jež byla využita k nástupu kolínských Židů do vlaku, který je odvezl daleko od svého domova.⁵⁴

⁵² In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.

⁵³ Tamtéž

⁵⁴ Tamtéž

„Němci vypravili z Kolína do Terezína celkem tři transporty. Jmenovali je AAb, AAc, AAd. První nastoupil 1. června a odjel 4., druhý nastoupil 5. a odjel 9., třetí nastoupil 10. a odjel 13. Z transportů nebyli vyřazeni, až na 2 nebo 3 případy, ani lidé těžce nemocní. Zato byli vyňati Židé, žijící ve smíšených manželstvích, několik osob, řídících obec a 1 chemik, odborník desinfekcí, který byl uznán za osobu toho času hospodářsky důležitou. Ale na ty všechny došla řada později.“⁵⁵

Němci vypravili z Kolína celkem tři transporty a deportovali jimi 2202 Židů. V Terezíně jich zemřelo 168 a v roce 1944 byl zbytek poslán na východ, odkud se jich vrátilo asi jen 16, někdy je zaznamenáno, že snad i 20. Celková ztráta činí 2098 Židů. To je téměř 98 %. Takto se krutí Němci v kolínském oberlantu zbavili skoro všech Židů. Zabavili veškerý majetek, který jim tehdy patřil, zneuctili synagogu, ze které udělali skladiště pro stejnokroje zabitých vojáků a další špinavé věci. Lidé z kolínských transportů si v Terezíně dlouho nepobyli, 250 z nich dokonce ani Terezín vůbec nevidělo. Jelikož z trestu za zavraždění Heydricha poslali Němci z Terezína 13. června 1942 1000 Židů na východ. Mezi nimi bylo 750 osob z I. a II. transportu a 250 Židů k nim bylo přidruženo z III. Transportu, který v tento den vyjížděl přímo z Bohušovic, ti tedy jeli dále a nespatri Terezín. S největší pravděpodobností byli prý hned po svém příjezdu pobiti, nevíme o nich nic konkrétního jen to, že se nikdo z nich nevrátil.⁵⁶

3.7.3 Transporty

„Do I. transportu byli zařazeni Židé z těchto obcí: Alberovice 6, Bečváry 13, Břežany 3, Býchory 3, Cerhenice 12, Církvice 4, Černé Budy 1, Černín 3, Červené Janovice 18, Červené Pečky 5, Červený Hrádek 4, Český Brod 41, Čestín 3, Dolní Královice 21, Dobruška 3 Dobrovítov 5, Golčův Jeníkov 3, Habry 17, Hodkov 1, Hradenín 1, Horní Královice 4, Hulice 8, Chocerady 11, Chotutice 5, Chotýš 4, Chrastná 5, Chýstovice 1, Kácov 8, Kbel 2? Kobylnice 1, Kolín 20, Komorovice 1, Konárovice 3, Kořenice 3, Kostelec nad Černými Lesy 25, Košetice 1, Kounice 4, Koučim 12, Krasoňovice 2, Krsovice 4, Křisoudov 1, Kutná Hora 102, Ledčsko 3, Makolusky 4, Malešov 9, Martinice u Dolních Královic 1, Mirošovice 1, Miskovice 4,

⁵⁵ In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.

⁵⁶ Tamtéž

Močovice 2, Mochov 3, Nová Ves 1, Nové Dvory 6, Nučice 1, Oleška 6, Ondřejov 1, Opolany, Ovčáry 1, Oujezdec 11, Píšť 1, Plaňany 1, Podousy 9, Poříčany 6, Pravonín 10, Přistoupim 10, Ratboř 1, Rataje n. S. 7, Sázava 2, Selčanky 1, Skvrňov 7, Sluštice 2, Srbín 4, Staňkovice 2, Starý Kolín 7, Stipoklasy 5, Stolmíř 1, Stříbrná Skalice 3, Suchdol 2, Svojetice 7, Svojšice 20, Švihov 3, Tehovec 2, Tismice 5, Tlustovousy 1, Tuklaty 2, Týnec n. L. 10, Uhl. Janovice 34, Úvaly 18, Veletov 3, Velim 11, Velký Osek 9, Vlkančice 1, Vyžlovka 1, Zahradka 11, Zásmyky 7, Zbraslavice 16, Zliv 1, Zruč 33.“⁵⁷

V tomto I. transportu bylo 744 židů, z toho jich 56 zemřelo v Terezíně a na východ jich bylo posláno 663, z Terezína se vrátilo asi 5 Židů. Celková ztráta z I. transportu činila 714 osob.⁵⁸

II. transport zahrnoval Židy z těchto obcí: *„Babice 2, Čáslav 89, Červené Pečky 1, Činěves 6, Dolní Královice 1, Dolní Krupá 2, Dobrovítov 7, Dvory 4, Golčův Jeníkov 51, Habry 2, Havl. Brod 40, Herálec 4, Horka 1, Horní Krupá 2, Humpolec 61, Chotusice 3, Kejžlice 8, Kluky 2, Kněžice 2, Kolaje 6, Kolín 13, Kostelec nad Čer. Lesy 3, Kostelní Lhota 1, Krásná Hora 2, Krchleby 3, Křinec 5, Květinov 6, Ledec nad Sáz. 4, Leština 15, Libice 9, Lipnice nad Sáz. 12, Loučeň 2, Mcely 2, Městec Král. 4, Močovice 4, Nové Dvory 4, Nymburk 8, Okrouhlice 4, Pečky 24, Petrkov 4, Poděbrady 214, Podbořany 4, Rachosy 2, Ratenice 2, Rohozec 3, Ronov nad Doubr. 4, Rozkoš 2, Sadská 15, Sány 3, Smrdov 9, Světlá nad Sáz. 3, Svobodná Ves 8“ Štrampouch 3, Třemošnice 2, Úsobí 15, Vlké Chválovce 3, Velké Zboží 2, Vilímov 3, Vojslavice 4, Vrdy 4, Zahradka 2, Žehuň 2, Žehušice 3, Želiv 1.“⁵⁹*

Do tohoto transportu nastoupilo 724 Židů a z těch v Terezíně zemřelo 54. Na východ jich bylo posláno 650 a vrátilo se jich asi pouze 6. Takže celková ztráta činila 700 osob.⁶⁰

„Do třetího transportu byli zařazeni Židé z těchto obcí: Barchůvek 1, Bělá 1, Bohdaneč 4, Budikov 4, Čáslav 4, Čer. Budy 11, Český Brod 2, Čestice 4, Čihošť 1, Činoves 2, Dlouhá Lhota 4, Dlouhopolsko 3, Drahelice 1, Dobrá Voda 2,

⁵⁷ In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Tamtéž

*Dolní Kráovice 13, Dymokury 3, Golčův Jeníkov 1, Horní Krupá 3, Humpolec 14, Chlumeck nad Cidl. 35, Chocerady 1, Chomutice 3, Kácov 2, Kolín 234, Končice 1, Kostomlaty 1, Košetice 5, Kouty 1, Křesetice 2, Křinec 1, Kostomlaty 1, Křivsoudov 6, Kutná Hora 5, Labské Chrčice 3, Lanovice 1, Ledec nad Sáz. 46, Leština 1, Lipec 2, Louňovice 1, Mlékosrby 3, Městec Králové 24, Nový Bydžov 72, Nymburk 32, Obora 1, Ovesná Lhota 2, Pašinka 1, Plačkov 7, Plaňany 1, Poděbrady 5, Prácheň 6, Příseky 1, Rasochy 2, Rozkoš 5, Růžkova Lhotice 3, Sázava 3, Senožaty 7, Skoránov 1, Skřivany 11, Smirady 3, Sněť 1, Starý Bydžov 2, Starý Kolín 3, Studce 3, Studený 4, Světlá nad Sáz. 67, Termesivy 2, Třemošnice 2, Uhliř. Janovice 2, Velký Jeseník 4, Velké Křepiny 2, Vilímovice 6, Vrbice 3, Vrbka 5, Vysoké Veselí 1.*⁶¹ Celkem bylo 734 Židů, z toho 58 jich zemřelo v Terezíně a do konce války jich tam zůstalo 45. Poté na východ bylo posláno 631 osob a vrátilo se jich pouze 5. Celková ztráta je tedy 684 osob.⁶²

3.8 Židovská náboženská obec v Kolíně po roce 1945

Existence a činnost židovských obcí po skončení druhé světové války byla v Československu ovlivněna tzv. šokem z holocaustu, vnitřním politickým životem ČSR, doprovázeným sporem o navrácení židovského majetku původním vlastníkům a s problémy obnovení spolkového života jednotlivých náboženských obcí. Židovské náboženské obce tedy po roce 1945 obnovovaly svou činnost. V Kolíně při obnovení sehrála důležitou roli osobnost rabína Richarda Federa. Náboženský život v ČSR se odvíjel po únorovém převratu na základě nové legislativy, která vznikla na podzim roku 1949. Stát tak přebral materiální a zákonnou moc nad církví.

V Archivu bezpečnostních složek po roce 1945 byly v Kolíně zaznamenány tyto spolky: Izraelské pohřební bratrstvo, Izraelský spolek k podporování nemocných a chorých, Ženský izraelský spolek podporující Kolín, Izraelský podpůrný spolek Pomoc včas atd. Všechny uvedené spolky byly v Kolíně na počátku roku 1951 zrušeny. A roku 1955 židovská náboženská obec v Kolíně zanikla.⁶³

⁶¹ In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.

⁶² Tamtéž

⁶³ ZUBÍKOVÁ, K. *Židovská obec v Kolíně 1848 – 1953*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2008, s. 53-60.

Likvidace činnosti židovské náboženské obce v Kolíně byla z hlediska centrálních orgánů tak důkladná, že ani v 70. letech tady žijící Židé nepatřili do sféry kolínské Státní bezpečnosti.⁶⁴

Po roce 1989 proběhla řada akcí připomínajících osudy kolínských Židů, synagoga je stále centrem společenského dění, kde se pořádají výstavy, koncerty, setkání a i příležitostné židovské obřady. Kolín stále navštěvují zástupci židovských obcí, především z britské židovské obce Northwood and Pinner Liberal Synagogue, kde jsou ukryty svitky Tóry pocházející z Kolína.⁶⁵

⁶⁴ ZUBÍKOVÁ, K. *Židovská obec v Kolíně 1848 – 1953*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2008, s. 64.

⁶⁵ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

4 Kolínští Židé a jejich zaměstnání

Hlavní obživou Židů v Kolíně byl obchod. Živili se jako trhovci, nebo podomní obchodníci a majitelé krámů. Nejvíce obchodovali s látkami, šaty, železem, rybami, jižním ovocem, víny, sklem, hudebními nástroji, veteší aj. Mezi Židy se objevovalo i mnoho řemeslníků, a to sklenářů, řezníků, zlatníků, krejčích, obuvníků, pekařů, knihařů, čalouníků atd.⁶⁶

Zámožní Židé se také věnovali půjčování peněz. Půjčovali převážně sedlákům na krátkodobý úvěr. Pro chudé kolínské Židy bylo obtížné opatřit kapitál pro provoz svých obchodů, proto si půjčovali za velmi nízký úvěr v tzv. židovské půjčovně. Na konci 18. století tato půjčovna zanikla. V Kolíně nikdy nežilo mnoho bohatých Židů, vyskytovala se tu spíše mezi Židy chudina. Na počátku 19. století měl Kolín i dva lékaře, pana Menase Holdinga a Efrájima Grüna. Oba doktoři vykonávali v kolínské židovské obci chlapeckou obřízku.⁶⁷

⁶⁶ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

⁶⁷ Tamtéž, s. 277–292.

5 Kolínské židovské památky

Židovské osídlení po sobě zanechalo mnoho kulturních skvostů a památek. Mezi ně v Kolíně patří židovská synagoga a škola, které jsou dominantou bývalé židovské ulice, a dále dva židovské hřbitovy.⁶⁸

5.1 Židovská synagoga

Kolínskou synagogu (viz. příloha č. 4) můžeme ve městě nalézt v prostorech někdejšího židovského ghetta. Je to barokní sakrální halová modlitebna s dvěma podlažími. Patrně už od počátku osídlení města židovskými občany patří tento historický skvost mezi náboženské a kulturní centrum kolínské židovské komunity. V budově se Židé shromažďovali ke studiu Písma, modlili se, světili sobotu atd.⁶⁹

Stavba židovské synagogy byla zahájena roku 1642 pravděpodobně na místě starověké modlitebny, kterou zřejmě poškodil již zmíněný požár v roce 1634. Stavba synagogy byla dokončena roku 1696, kdy došlo k zásadní raně barokní úpravě jejího interiéru. Před rokem 1721 proběhla další významná přestavba budovy, při které došlo k rozšíření o přístavek na západní straně. Poslední a též důležité úpravy se uskutečnily v roce 1815, kdy byla budova rozšířena do parkánu (viz. příloha č. 6) přilehlého městského opevnění a v letech 1844 – 1846 se jednalo o připojení budovy židovské školy. Svému účelu synagoga sloužila až do faktického zániku kolínské židovské náboženské obce v roce 1955.⁷⁰

Budovu synagogy dnes z bývalé židovské ulice nemůžeme spatřit, jelikož je nám ukryta za domy s čp. 126 a 157. Dům s čp. 126 má zajímavou rokokovou fasádu z roku 1796, kdy byl po požáru opraven a zvýšen o jedno patro. V 19. a 20. století v něm bydleli kolínští rabíni. Druhým domem je bývalá židovská škola, tento dům je jediný, který umožňuje přímý vstup průjezdem v přízemí bývalé školy. Do školního dvora se

⁶⁸ JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.

⁶⁹ KRÁL P., OTTA J., JOUZOVÁ M. *Kolínské pojmy*. Kolín: 2005, s. 317.

⁷⁰ RIŠLINK V. *Synagoga Kolín*. 2004.

synagoga pyšní bohatě zdobeným průčelím s renesančně – barokním volutovým štítem, který se dochoval s původní úpravou z druhé poloviny 17. století. (viz. Příloha č. 5) Zadní část stavby přiléhá ke zbytkům raně gotických městských hradeb z druhé poloviny 13. století, za nimiž se rozkládá parkán a vnější hradební zeď, která byla upravena kolem roku 1500.

Hlavní prostor synagogy je uzavřen raně barokní lunetovou klenbou s bohatou štukovou výzdobou z roku 1700. V centrální síni můžeme spatřit vrcholně barokní boční přístavky s půlkruhovými arkádami, které v patře obsahují oddělené ochozy pro ženy. (viz. příloha č. 8 a 9) V polovině 19. století proběhly v synagoze klasicistní úpravy a jednou z hlavních byla úprava tribuny v západní části hlavního prostoru a další bohatě zdobená litinová zábradlí almemoru a ochozu v prvním patře.⁷¹

„Hebrejský nápis umístěný nad spodní římsou hlásá biblický text, který v překladu zní „Však budu jim svatyní i za ten malý čas“. V nápisu je zároveň vkomponován letopočet 1893, kdy došlo k opravě synagogy i dnešní úpravě průčelí. „⁷²

Z původního vybavení synagogy se na svém místě zachoval pouze raně barokní svatostánek (viz příloha č. 10), pořízený na náklady bohatého vídeňského kupce S. Oppenheimera, který se stal cennou uměleckou památkou z doby po roce 1696. V nástavci svatostánku byl hebrejský nápis „Hospodin dává sílu svému lidu, Hospodin požehná svůj lid v pokoji.“ (Ž. 29,11) Nápis v sobě ukrývá chronogram, který udává rok 456 podle Židů, tedy rok 1659 podle křesťanů. Mezi další původní vybavení patří řada vynikajících uměleckořemeslných prací z 18. a 19. století, ty dnes můžeme vidět ve sbírkách Židovského muzea v Praze, Regionálního muzea v Kolíně a v několika soukromých kolekcích v zahraničí. V budově synagogy je také umístěna pamětní deska, která nám připomíná padlé židovské vojáky v době první světové války.⁷³

⁷¹ JOUZA, L. *Procházka po kolínských židovských památkách*. 2010.

⁷² KAMARÝTOVI, J. a L., *Kolín krok za krokem*. Knižní edice vydavatelství Kolínské noviny: Kolín, 1992, s. 29.

⁷³ RIŠLINK, V. *Synagoga Kolín*. 2004.

Kolínská synagoga, která je mimo Prahu nejstarší a nejcennější památkou svého druhu na území Čech, prošla od počátku 90. let 20. století v několika etapách rozsáhlou rekonstrukcí. Od října roku 2000 je budova kolínské synagogy přístupná široké veřejnosti, a stala se tak místem konání kulturních akcí.⁷⁴

5.1.1 Jméno a význam synagogy

Význam synagogy v životě Židů je poněkud jiný, než evokuje představa významu kostela. Při vstupu do synagogy už samo její jméno vyjadřuje něco zcela odlišného od vžité představy kostela. Výzdoba židovské synagogy je v podstatě velmi strohá, nenacházíme zde zpodobnění lidí a světců, tak jako v křesťanských kostelech.⁷⁵

Chceme – li se s obsahem a významem synagogy v životě Židů seznámit, měli bychom se vyvarovat srovnání s obecnou představou o kostele. Samotné slovo synagoga pochází z řečtiny a správně opisuje původní hebrejský výraz bejt kneset neboli dům shromáždění. Oba tyto názvy vystihují pravou podstatu synagogy, tedy místa, v němž dochází k setkání. Bejt tfila znamená dům modlitby, modlitebna, a je to označení pro synagogu i přesto, že modlitba jako taková není typickým znakem bohoslužby Židů. Sidur je modlitební kniha psaná tradičním hebrejským jazykem, existují také nejruznější jazykové překlady. Modlitby by se vždy měly recitovat hebrejsky, v případě, že si recitujeme modlitbu sami pro sebe, je možné ji odříkávat v jiném jazyce, nebo pokud by nikdo ze shromážděných neovládal hebrejštinu. Není samozřejmostí, že každý Žid umí hebrejsky, jen málo z nich může říci, že hebrejštinu skutečně ovládá. Modlitba má v hebrejštině životně důležitý význam. Když chráníme jazyk, zachováváme přitom duši celého národa, a hájíme tím jeho jednotu. V tomto smyslu synagoga také plní a obhájí úlohu školy hebrejštiny. Skutečné modlitby tvoří jen nepatrnou část Siduru, většinu tvoří chvály, vyznání úcty a díkůvzdání Králi králů, zamyšlení nad slabostí smrtelného člověka, ujištění věčné lásky k nebeskému otci apod., nejvíce částí se v modlitební knize skládá z biblických žalmů, historických

⁷⁴ RIŠLINK, V. *Synagoga Kolín*. 2004.

⁷⁵ [online]. [cit. 2011-2-14]. URL: <<http://www.praguecityline.cz/tematicke-trasy/zhidovska-praha/synagoga>>.

pasáží, prastarých hymnů atd. Pravidelná společná bohoslužba nahrazuje svými slovy a skutky obětní službu v Chrámu, s kterou je spojený i kult.⁷⁶

Existuje ještě jedno slovo pro synagogu, jež nalezneme v jazyce Židů, zvaném jidiš. Tento jejich vlastní a ojedinělý jazyk vznikl navzdory tísnivých životních podmínek Židů, kteří byli vytlačeni na okraj společnosti. Pouze v této řeči si všichni plně rozuměli a dokázali se vzájemně přiblížit. Proto i jidiš má svůj výraz pro synagogu, tj. šul. Původ nacházíme v německém *die Schule*, škola. Pokud chceme pátrat po úplném obsahu slova škola, musíme nejdříve odpovědět na otázku, kde synagogy vznikaly a jaké bylo jejich místo v židovských centrech. Síla židovského života byla tam, kde vládla učenost a probíhala výuka. Kdekoli se židovští obyvatelé usadili, vždycky si muži našli místo ke společnému studiu. Místnosti, kde se vyučovalo, říkáme *bejt ha – midraš*, dům bádání, vyučování. Snad každá židovská obec měla svou studovnu. Stejně jako synagoga byla studovna místem setkávání. A také ona začala sloužit jako modlitebna. Sama podstata židovství tkví ve studiu a pilný studující jím vyváží mnoho jiných náboženských povinností. Takto se tedy synagoga stala synonymem studovny, a proto se jí v jazyce Židů říká škola.⁷⁷

Při vstupu do synagogy nás upoutá její vnitřní prostor rozdělený na dvě části, z nichž jedna je určena mužům a druhá ženám. Oddělení pro ženy se většinou nachází na galerii nebo na balkoně, může být také bezprostředně připojeno k části mužské. Obě části pak bývají na stejné úrovni. Vlastní umístění ženské části není podstatné a vychází ze stavebního projektu, který je ovlivněn možnostmi a dispozicí daného prostoru. Důležité však je, že muži a ženy sedí v synagoze odděleně. Není to proto, že by se na ženu v očích judaismu pohlíželo jako na méněcennou, právě naopak, jen těžko bychom hledali v našem kulturním prostředí společenství, které by si ženy tolik vážilo podobně jako židovství. Žena je tu paní domu, nebo výstižněji podle Talmudu je žena dům samotný. Domov je chápán v židovské tradiční společnosti jako střed a centrum života. Odpovědnost za domov a starost o něj je právě závislá na ženě. V této oblasti také splňuje všechny své náboženské povinnosti, jako jsou modlitby, četba Bible, pečlivé dodržování rituálních nařízení skrze něj projevuje úctu svému muži. Matka je proto

⁷⁶ VRIES, S. P. de. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 14–16.

⁷⁷ Tamtéž, s. 11–13.

prvotně odpovědná za náboženskou výchovu dětí. Jestliže se žena svědomitě a poctivě věnuje své úloze hospodyně a matky, je osvobozena od návštěvy synagogy a nemusí se stejnou měrou podílet na veřejných společných bohoslužbách jako muži.⁷⁸

Uprostřed synagogy se nachází vyvýšené místo, které se nazývá bima neboli pódium. Odtud se při bohoslužbě předčítá z Tóry. Každá synagoga vlastní zpravidla několik svitků, které představují velmi cenný a chráněný majetek židovské obce. Tóra znamená zákon a je základním dokumentem judaismu. Samotný Svitek zákona je vyroben z pergamenu zvířecích kůží, jež jsou v Tóře označena jako čistá, je psán specialistou zvaným sofer, doslova písař. Píše se po oddílech, které jsou posléze ručně sešity vlákny ze šlach košer zvířat. Na pergamen je psáno speciálním inkoustem. Dle tradice by měl každý Žid napsat či vlastnit svůj svitek Tóry, stačí k tomu napsání jediného písmena do ještě nedokončeného svitku.⁷⁹

5.1.2 Rituály židovského života spojené se synagogou

Rituály židovského života probíhají v několika oblastech. Do těchto oblastí můžeme zahrnout rodinu a domov, synagogu a komunitu. Hranice mezi těmito oblastmi však nebývají vždy pevně vymezené a většina činností se může odehrávat ve všech zmíněných oblastech.⁸⁰

Kromě každodenních a pravidelných událostí nacházíme v judaismu i ty okamžiky, které jsou neopakovatelné a stávají se rituály oslavující chvíle nového začátku, nebo přechodu z jednoho životního období do druhého, které můžeme shledat již na jednom ze zmíněných míst, a to je právě synagoga.⁸¹

Prvním významným okamžikem v životě člověka je bezpochyby narození. Pokud se do židovské rodiny narodí chlapec, přichází na řadu osmý den obřad zvaný brit mila, tzn. Smlouva obřezání neboli obřízka. Tento úkon stvrzuje, že dítě se již stává

⁷⁸ VRIES, S. P. de. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 17–18.

⁷⁹ DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 157–158.

⁸⁰ FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003, s. 135.

⁸¹ Tamtéž, s. 126.

členem židovského národa. Chlapec tak uzavírá smlouvu s Abrahámem. Tento rituál probíhá drobným chirurgickým zákrokem, který vykonává rituálně vyškolená osoba. Na konci tohoto rituálu chlapec dostává hebrejské jméno. Děvčátko získává své jméno též formou obřadu v synagoze při nejbližší šabatové bohoslužbě.⁸²

Dosáhne – li chlapec věku třinácti let, stává se z něho bar micva a z náboženského hlediska se stává odpovědný za své jednání. Bar micva, lze doslova přeložit jako syn příkazu, tzn. ten, který musí dodržovat Zákon. Na znamení plnoletosti je chlapec vyvolán ke čtení Tóry a jeho otec přednesením požehnání vyjadřuje svoji úlevu od osvobození a od potrestání za předsudky svého dítěte.⁸³

Dalším důležitým momentem v životě Židů je sňatek, který je také spjatý se synagogou. V talmudském období samotné svatbě předcházelo roční zasnoubení. V období potalmudském se obojí spojilo a v současném židovském svatebním obřadu se také slaví obojí dohromady. K uzavření sňatku jsou potřeba dva svědkové, bez nichž ho nelze vykonat a obřad probíhá pod vedením světicího. Formálně svatba začíná odpoledne a k bohaté tradici patří množství veselých tanců a písní. Toto veselí pokračuje ještě dlouho po svatebním dni. Samotná svatba má několik částí, s kterými je spjata mnoho židovských rituálů a povinností.⁸⁴

5.2 Židovská škola

Budova bývalé židovské školy byla a stále je součástí areálu synagogy v židovské čtvrti Kolína. Budova vznikla spojením dvou domů odlišného stáří. Dům sloužil jako škola prokazatelně od roku 1654, přestože o škole v židovské kolínské komunitě nalézáme zmínku z roku 1512. Jádrem stavby tvoří vzhledově odlišná levá část, jež obsahuje pozůstatky gotického domu ze 14. – 15. století, poté přestavěného po roce 1745. Z této úpravy se zachovalo bohatě zdobené pozdně barokní průčelí. Dům byl těžce poškozen při požáru v roce 1796, a proto došlo k radikální přestavbě interiéru

⁸² FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003, s. 127–128.

⁸³ DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 58–63.

⁸⁴ FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003, str. 129–130.

a připojení druhého patra s rokokovou fasádou. Po vzniku židovské triviální školy přestala po roce 1782 původní školní budova sloužit svému účelu a začala být využívána kolínským rabínem k bydlení. Pro nově založenou triviální školu se umístění hledalo až do počátku 19. století. Nakonec byla budova nové školy postavena na posledním volném místě kolínského ghetta, a to v těsném sousedství bývalé školy, tedy v tehdejší domě rabína. Stavba školní budovy byla realizována až v letech 1844 – 1846. Skutečnost, že nová škola vznikla na místě jediné přístupové cesty k synagoze, si vyžádala neobvyklé architektonické řešení a vznikl tu dostatečný průjezd pro vstup do dvora před synagogou. V tomto komplexu působila židovská škola až do svého zrušení v roce 1898, poté byla vystřídána jazykovou a náboženskou školou pro židovské žáky českých veřejných škol k doplňkovému studiu němčiny, hebrejštiny a judaismu. Tato škola také zanikla pro nedostatek zájmu veřejnosti v období po první světové válce. Po roce 1961 přešla bývalá škola z vlastnictví kolínské židovské obce do rukou státního majetku a na začátku 90. let. 20. století prošla náročnou rekonstrukcí. V roce 1992 byla na průčelí bývalé školy odhalena pamětní deska, (viz. příloha č. 7) která sloužila jako upomínka na 2200 obětí z řad židovského obyvatelstva deportovaných v době druhé světové války z území tehdejšího kolínského oberlandrátu.⁸⁵

5.2.1 Kolínské židovské školství

Kolínská Židé, a nejen ti, se s velkou péčí zajímali o to, aby se jejich dětem (především synům) dostalo vzdělání, které by bylo průpravou pro jejich život. Zajištění výchovy dětí patřilo k základním povinnostem otce, protože ten vede první kroky dítěte v náboženském životě a později dětem umožňuje studium na různých typech škol. U chlapců se se studiem Tóry začíná už ve čtyřech letech, naopak u dívek se zatím učí domácnosti, kam patří čistota manželského židovského života, židovské zvyky a výchova dětí.⁸⁶

Školy byly dlouhou dobu do jisté míry věcí soukromou. V dobách dřívějších bylo zapotřebí sehnat domácího učitele, aby dětem bylo zajištěno všeobecné vzdělání.

⁸⁵ RIŠLINK, V. *Synagoga Kolín*. 2004.

⁸⁶ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

O výchovu židovských učitelů se bohužel nikdo nestaral, a proto si kdekdo mohl zřídit svou soukromou školu a vyučovat hebrejským disciplinám, hlavně Talmudu. Toto soukromé vyučování bylo většinou mechanické, nevyučovalo se metodicky od jednoduššího ke složitějšímu. Jen co se děti naučily v rychlosti číst, byly jim předloženy složité texty a nikdo už se nezajímal, zda je mohou malé dětské bytosti chápat. Učitelé byli hodně přísní a z kolínských soukromých židovských škol vzešlo mnoho mužů s neobyčejným vzděláním. Otcové hodně dbali na práci učitelů a dohled kantorské práce si kontrolovali každou sobotu přezkoušením svých synů.

Velký obrat nastal v roce 1839, kdy rabín Daniel Frank navštívil všechny tzv. hebrejské školy a s výsledky návštěv byl velice nespokojený. Vytknul tehdejším školám, že nemají žádné disciplíny ani systému. V té době prohlásil, že se vzdá svého místa, pokud ho rodiče a učitelé nebudou podporovat ve zřízení opravdové školy, která by byla rozdělena do tříd, a vyučovali by tu osvědčení učitelé za stanovený plat. Kolínští Židé poskytli svému duchovnímu všemožnou podporu. Wolf Popper, Nathan Turnau, David Schlüssner a Tobiáš Porges, to byli muži, kteří se chopili díla a zajistili čtyři vhodné místnosti pro zřízení školy. Téhož roku po podzimních svátcích byla otevřena v Kolíně již čtyřtřídní hebrejská škola.⁸⁷

Hebrejský ústav, jak byla škola nazývána, byl pod dozorem rabína. Ve škole bylo vyučováno základům bible v hebrejském originále, náboženství, hebrejské mluvnici, úvodu do aramejské řeči a Talmudu. Výsledky vyučování v kolínském ústavu byly překvapující a sám školu navštívil a pozitivně se o ní vyjádřil slavný pražský vrchní rabín Šalamoun Rappaport. V Kolíně zkoušel žáky z náboženství, z bible a hebrejské nauky a byl mile překvapen, že žáci odpovídají duchaplně. S vyučováním byl velmi spokojen a líbilo se mu, že se učitelé snaží působit na rozum a srdce žáků a nepěstují v dětech jen mechanickou paměť. Také poukazoval na zvláštní zdatnost v překladu z němčiny do hebrejštiny a naopak.⁸⁸

V roce 1844 přišel rabín Daniel Frank do kolínského ústavu s úředním schválením a návrhem vlastní stavby školní budovy. Jediným volným místem bylo

⁸⁷ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

⁸⁸ Tamtéž, s. 277–292.

nádvoří před synagogou, ale mělo jednu nevýhodu, že zastínilo budovu samotné synagogy, která se tím pádem ocitla ve dvoře. Židé v Kolíně v té době nepotřebovali mít budovu na očích, byli zvyklí do ní denně docházet a mysleli, že tomu bude tak na věky, takže neměli žádný problém před božím chrámem vystavět školu. V té době bylo těžké sehnat dostatečný finanční obnos na stavbu školní budovy, ale rabín Frank pro kolínské Židy nechal natisknout akcie, ale bohužel to nestačilo, a tak Frank putoval s akciemi až do Vídně. Po návratu z Vídně byla stavba školní budovy započata a v roce 1846 dokončena. Také se sem přistěhovala německá židovská škola, která byla dosud v pronajatých prostorách.

V dnešní době víme, že po vzoru kolínské hebrejské školy byly zřizovány školy i v jiných městech. Např. v Mladé Boleslavi, v České Lípě, Roudnici nebo Červeném Kostelci a jinde.

Rok 1855 byl pro kolínské židovské školství zajímavým rokem. Tehdy navštívil hebrejský ústav v Kolíně velký filantrop Mojžíš Montefiore z Londýna s celou svou družinou, kde se nacházel také doktor L. Loewe. Ten byl ředitelem židovského teologického semináře v Londýně. Montefiore byl kolínskou židovskou školou tak potěšen, že založil nadaci ve prospěch chudých žáků této školy. Později tento hebrejský ústav ale pozbyl svého původního náboženského a hebrejského rázu a stal se převážně německou školou, a to v roce 1871, když nabyl práva veřejnosti. V roce 1898 byla německá škola zrušena a byla tu vytvořena škola jazyková a náboženská, kde byli židovští žáci vyučováni hebrejštině a němčině. Pro nedostatek zájmu zanikla po válce i tato škola.⁸⁹

⁸⁹ FEDEF, Richard. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha 1934, s. 277–292.

5.3 Starý židovský hřbitov

K největším zajímavostem města Kolína patří beze sporu starý židovský hřbitov, který nalezneme mezi ulicí Fügnerovou, Sluneční a U Chudobince, takřka ve středu města.⁹⁰

Vstup je do prostoru Starého židovského hřbitova v Kolíně umožněn pseudobarokní branou (viz. Příloha č. 12) v Kmochově ulici. Hřbitov, hebrejsky bejt kvarot – dům či místo hrobů, se utvářel jako výraz úcty Židů k místu, kde jsou ukládány pozůstatky jejich předků. Po Starém židovském hřbitově v Praze je to druhý nejceněnější hřbitov a patří k nejstarším památkám svého druhu v Čechách.⁹¹

Toto místo je úzce spjatou s bývalou židovskou ulicí, kde do roku 1848 bylo opravdové židovské ghetto. Jednotvárné náhrobky, rozesté v nepravidelných řadách, jsou rozprostřeny na rozsáhlé zahradě, která je osázena četnými stromy. *„Jednotvárnost pomníků vkládá na příchozího jakýsi smutek, ale nesvírá ho sešerešným, tísnícím dojmem hřbitova, tajuplností a náručí záhad, ale něčím tak jednoduchým, vážným sice, ale tak důvěrným kouzlem samozřejmosti“, které říká: Žili jsme, tak, jak to koloběh světa vyžaduje! Jsme to my, obyvatelé kolínského ghetta, majitelé dílců starých domů, které s rodinou tvořily naše malá království, majitelé zatuchlých klenutých krámků s masivními železnými okenicemi a ve stropním kruhu zavěšenými váhami, na kterých vážili žoky s perím, vlnou a jinými živočišnými produkty, kvelbů, zde zavěšeny byly staré šaty, vyspravené boty, komické klobouky a jiné části veteše, prolnuté pachem všech možných lidských potů a výparů. Jsme to my, kteří jsme pak v dobách, kdy světlo lidského rozumu začalo se šířit, měli krámy ve městě s pěkným koloniálním zbožím, kde vůně anýzovky, tak dobré, se mísila s vůní kávy, krámy, v nichž jsme na dobových deskách pultů rozbalovali kupujícím balíky libereckých, brněnských a humpoleckých suken, a konečně krámy, před kterými visely tučné ovoce a bílým lojem proložené volské čtvrtě, dnes nevídaná dekorace sebevětších řeznictví.“*⁹²

⁹⁰ In *Věstník klubu č. sl. turistů odbor Kolín*. Kolín: Vydavatel a odpovědný redaktor R. Hraba, 1925.

⁹¹ JOUZA L., PEJŠA J. *Starý Židovský hřbitov*. Kolín, 2005.

⁹² Vlastivědný sborník středního Polabí. In *Věstník klubu čs. Turistů, odbor v Kolíně*. Kolín. 1937. s. 87–88.

Počátky kolínského židovského hřbitova spadají do 15. století. Nejstarší židovský náhrobek pochází z roku 1418. Hřbitov byl používán do roku 1887, poté byl úředně zakázán.⁹³

Vedle hřbitova byl postaven roku 1587 domek se širokými černými vraty, širokou chodbou, úmrtní komorou a dvoumístným bytem. Roku 1858 tu byl vystavěn nový dům s obřadní síní, obydlím hrobníka, místností pro pohřební vozy, také bývalá noclehárna pro pocestné Židy a světnice místních chudých a nemocných. 29. května 1908 byla tato budova prodána místnímu obchodníku Josefu Zapadlovi a do kupní smlouvy byl zahrnut zajímavý odstavec: „*Pak – li by se někdy v koupených nemovitostech našel nějaký poklad, vyžaduje si prodávající Israel. Pohřební bratrstvo (R. Heller předseda) a Israel. Náboženská obec (H. Arnstein předseda) dle zákona mu připadající třetí díl.*“⁹⁴

Na pozemku hřbitova (viz. příloha č. 11) o rozloze více než jeden hektar, který je rozdělen do šesti oddělení, nalezneme 2 637 náhrobků. Náhrobky jsou zde většinou pískovcové, mnohé jsou ze sliveneckého mramoru. Velikým přínosem nám je, že z uvedeného počtu náhrobků můžeme většinu přečíst a zjistit, komu náleží. Pouze 450 náhrobků je částečně nebo úplně nečitelných. Až na nějaké výjimky jsou náhrobky nízké, maximálně do jednoho metru. Typově se jedná o pravoúhlé kamenné desky a jejich pole s nápisy lemuje široká obruba. (viz. příloha č. 13) Mnohem nápadnější jsou renesanční a barokní náhrobky ze 17. století z pískovce i červeného mramoru. Náhrobky jsou zde orientované k východu, nalezneme tu i několik náhrobků, které jsou proti pravidlu orientovány na západ, pod nimiž leží Židé, kteří zemřeli v době morové epidemie v Kolíně. Pohled na tyto náhrobky je skutečně nádherný a mnohdy daleko krásnější než na obrovské a nákladné hroby, které vidíme na Novém židovském hřbitově, jenž se nachází na kolínském Zálabí. Přesto jsou náhrobky, které nalézáme na starém židovském hřbitově různě zdobené a tyto ozdoby historikové přiřazují do barokního a renesančního stylu. Kameníci, kteří vyráběli tyto překrásné skvosty hřbitova, měli často velmi umělecký vkus a dbali na variace vytesávání a otesávání kamene. Všechny nápisy na náhrobcích jsou psány hebrejsky, od 60. let 19. století se tu

⁹³ In *Věstník klubu č. sl. turistů odbor Kolín*. Kolín: Vydavatel a odpovědný redaktor R. Hraba, 1925.

⁹⁴ Vlastivědný sborník středního Polabí. In *Věstník klubu čs. Turistů, odbor v Kolíně*. Kolín. 1937, s. 89.

objevují nápisy německé a od 80. let i nápisy české. Nápisy obsahují jméno zesnulého a několik veršů, které nám hlásají všechny ctnosti nebožtíka.⁹⁵

Na mírné výšině přibližně uprostřed hřbitova se nacházejí hroby významných představitelů kolínské židovské obce. Zvláštní pozornost si zaslouží renesanční náhrobek rabína Chajima, syna Sinaje, z roku 1624. Ten zastával v Kolíně úřad rabína a rektora místní talmudické školy. Také vykonával funkci zemského rabína v Čechách. Sejdeme – li k severozápadnímu úpatí výšiny, dojdeme k nejznámějšímu náhrobku Bacelela, syna pražského vrchního rabína Jehudy Löwa z roku 1599. (viz. příloha č. 14) K tomuto hrobu a samotné osobě rabína Löwa se váže následující pověst spjatá s královským městem Kolínem.⁹⁶

5.3.1 Pověst rabiho Löwa

Za starých časů před bitvou na Bílé hoře žil v pražské židovské obci rabi Jehuda Löw. Říkalo se o něm, že byl nejmoudřejší a také nejučenější ze všech Židů na světě. Znal vše, co bylo za dob lidstva v astronomii, matematice, fyzice a přírodních vědách na zemi objeveno. Sám z hlíny vytvořil služebníka lidské podoby, kterého nazval Golem. Tento výtvar mu zastával všechny domácí práce, na které si rabi Löw vzpomenu, ovšem když poznal jeho nebezpečnou a ničivou sílu, musel ho sám zničit.⁹⁷

Rabi měl jediného syna, kterého učil vši moudrosti, aby po něm mohl být dobrým otcem lidu. Když už ho naučil všem spisům židovských filozofů a jejich odpůrců, přemýšlel, ke komu by syna ještě poslal, aby doplnil své vzdělání. Napadal ho rabi Ezechiele v Šuranech, a tak tam svého syna poslal. „*Bůh doprovázej tě na daleké cestě a vrať mi tě dobrotivě neporušeného na duši i na těle – ale nikdy jinak.*“⁹⁸ Toto bylo požehnání, které dal rabi Löw svému synovi před cestou. Dále mu předal dopis se

⁹⁵ In *Věstník klubu č. sl. turistů odbor Kolín*. Kolín: Vydavatel a odpovědný redaktor R. Hraba, 1925.

⁹⁶ JOUZA L., PEJŠA J. *Starý Židovský hřbitov*. Kolín, 2005.

⁹⁷ MAREK, R. *Kolín*. Hospodářská propagace československa v Praze, 1947, s. 32.

⁹⁸ Tamtéž, s. 33.

slovy: „*Tuto ti odevzdám list pro Ezechiele, pamatuj si, že ho nesmíš otevřít ani ty, aniž kdo jiný. S neporušenou pečeti odevzdáš jej rabbimu! Rozuměl jsi dobře?*“⁹⁹

Vydal se tedy mladý Löw na cestu. Třetí den se ocitl ve městě Kolín. Zůstal tu přes noc u tamějšího rabiho Azariase Kallira. Celý večer a dlouho do noci seděl s celou rodinou a hovořili o Praze, účelu jeho cesty a dalších zajímavostech. Když se mladý Löw zmínil o dopisu, který s sebou veze, a který musí předat jen a jen do určených rukou, tak pobídl v mladičké a krásné dceři Azariasovy zvědavost. I zalíbily se Löwovi oči mladé Malka. Celou noc na ni myslel a přemýšlel, jak by se jí zalíbil. Ráno se dotknul dopisu, který mu svěřil jeho otec, a před sebou viděl jen mladou Malka, tak zapomenul a otcův příkaz a dopis otevřel. Jakmile tak učinil, zatmělo se mu před očima a skácel se. Nebylo mu už pomoci. Právě v ten den, co zemřel v Kolíně mladý Löw, otevřel jeho otec v Praze okno a zvolal: „Veleben budiž soudce spravedlivý!“¹⁰⁰

Kolínský rabi vykonal nad zemřelým potřebné pohřební rituály a obřady a nechal rakev odvézt otcí zpět do Prahy. A co se nestalo, naplnila se slova, aby se mladý Löw vrátil neporušený na duši i těle. Když se vůz s rakví chystal rozjet, tak se kola nepohnula z místa ani o krok. Proto nezbylo nic jiného, než vykopat na kolínském hřbitově hrob a nechat tam mladého Löwa pohřbít. Tento hrob se dnes stále nalézá na kolínském židovském hřbitově, nedaleko něho můžeme objevit hrob mladičké Malka, která ho po roce následovala za to, že Löwa svedla k porušení slibu, který dal svému otcí.¹⁰¹

5.4 Nový židovský hřbitov

Nový židovský hřbitov se nachází kilometr severně od hlavního náměstí, ve čtvrti Zálabí. Byl založen v roce 1887 a pohřbívá se tu dodnes. Nenalezneme tu mnoho náhrobků v tradičních formách, tak jako na starších hřbitovech. Náhrobní kameny jsou většinou už silně ovlivněny nežidovskou hřbitovní tvorbou. Na konci druhé světové války byl hřbitov těžce poškozen. Mnoho hrobů bylo zničeno a poškozena byla

⁹⁹ MAREK, R. *Kolín. Hospodářská propagace československa v Praze*, 1947, s. 33.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 33.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 32.

i obřadní síň. Vše se podařilo s postupem času opravit. Na počátku roku 1990 byla část hřbitova okupována a obřadní síň byla zbořena. Na zahradě hřbitova nalezneme hroby celé řady vážených členů kolínské židovské obce. Např. hrob oblíbeného kolínského obchodníka Filipa Kafky, který byl synovcem známého spisovatele Franze Kafky.¹⁰²

5.5 Nemoc, umírání, smrt

Nemoc, následné umírání a pohřeb spjatý právě s židovským hřbitovem, je velice silným a důležitým náboženským rituálem, jenž doprovází každého Žida. Židovský pohřeb je podobně jako v jiných náboženstvích rituálem, kterým se Židé důstojně loučí se zesnulým podle náboženských pravidel a předpisů, jež jim určuje halacha. Lidé se domnívají, že smrt přerušuje pouto s věčností. Uvědomujeme si, že nás stále obklopuje nejistota a že nám je propůjčena každá vteřina našeho života a že každá generace musí uvolnit místo, aby mohla přijít ta nadcházející. Přesto jsme smrti zaskočení a překvapeni, a navzdory všem zákonitostem a všemu, co víme o životě i smrti, jednáme tak, jako kdybychom uvěřili, že náš život nebo život našich blízkých byl nesmrtelný. Smrt blízkého i naše v nás vzbuzuje strach a po zemřetí blízkého člověka v nás vzbuzuje smutek, bolest a stesk.¹⁰³

V mnohých zdrojích o judaismu se dočítáme o charitativní organizaci, která je tradičně nazývána pohřební bratrstvo neboli Chevra kadiša a zabývá se právě pohřbíváním zesnulých. Péči o nemocné a zesnulé je v judaismu věnována velká pozornost a nesmí dojít k jejímu znevážení. Proto bylo a je velkou ctí být členem této organizace, která má bohaté spektrum působnosti jako je péče o nemocné, chudé i zesnulé atd.¹⁰⁴

Tradice judaismu učí, že člověk nemá být v nemoci a smrti sám, proto bližní pečlivě pečují o nemocného a umírajícího. Pohřeb nebo zpopelnění provází posvátný symbolický rituál. Ceremonie, kdyby jen prostá, musí být nezbytnou součástí a nekončí jen pohřbem, ale pokračuje dál nad uzavřeným hrobem. Židovství má svůj specifický pohled na život a s tím je spojený pohled i na smrt a vše kolem ní. Život není

¹⁰² PEJŠA, J., SLÁDEK, V. *Nový židovský hřbitov*. Kolín, 2003.

¹⁰³ VRIES, S. P. de. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 233.

¹⁰⁴ DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 131.

lehkomyšlně darován a je povinností, úkolem a posláním. „*Proti své vůli jsi byl stvořen, proti své vůli žiješ, proti své vůli zemřeš a proti své vůli budeš jedenkrát skládat účet Králem Králů, Svatým, budiž požehnan.*“ (Mišna, Avont 4,29) Pozemský život je předsíní a člověk se v ní musí připravit, aby mohl vstoupit do paláce. Proto záleží na tom, jak si člověk se svým životem počne a v předsíni se připraví.¹⁰⁵

Lidské tělo nevytváří samotného člověka, ale určuje mu formu, v níž žije na zemi a která má svou vlastní cenu. Proto mezi bytím a hmotou vzniká souvislost a tělesná schránka člověka jako jeho nástroj, musí být zdravá a bez poškození. Z tohoto důvodu klade judaismus tolik důraz na zdraví. Lidé mají bezpodmínečnou povinnost usilovat o brzké uzdravení, pokud jsou nemocní. Nesmíme zanedbávat život vlastní ani život jiných, dostali jsme příležitost a musíme se jí zhostit svými nejlepšími silami. Nesmíme mylně věřit a spoléhat na zázraky a ani věřit, že veškerých věcí bychom mohli dosáhnout sami bez vůle boží. Měli bychom dělat to nejlepší a teprve potom doufat v božské požehnání. Starost a bezprostřední péče o nemocného je naším důležitým úkolem.¹⁰⁶

Pokud onemocní židovský občan, nenalezne se snad nikdo, kdo by se zřekl účasti a soucitu. Ten se totiž předpokládá v každé živé bytosti. V každém ohledu jsme jeden na druhém závislí a vzájemně se potřebujeme. Potřebujeme se v radosti i smutku, a proto ten, kdo s námi obojí sdílí, nám prokazuje službu lásky. Návštěva nemocného je brána jako boží dílo. V judaismu je micva návštěvy nemocných označována hebrejsky bikur cholim. I tato služba se řídí ustanovením a bikur cholim je tedy povinnost a závazek. Kromě samotné přítomnosti je totiž třeba nemocnému také něčím přispět, např. veselým výrazem, povzbuzením, modlitbou atd. Nemocný by neměl být v žádném případě obtěžován. Je vhodné jen diskrétně nahlédnout a přesvědčit se, jak je o nemocného postaráno, a je - li to nutné, umět se o něj s čistým úmyslem postarat. V židovské literatuře nalézáme, že každá návštěva odnímá nemocnému jednu šedesátinu jeho utrpení.¹⁰⁷

¹⁰⁵ VRIES, S. P. de. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 233.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 234–235.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 237.

I pro členy Chevry kadiši představovala bikur cholim jednu z nejdůležitějších povinností a právě z jejich strany šlo o duchovní i materiální podporu nemocnému a jeho rodině. V případě agonie, musí každý člen spolku setrvat ve dne i v noci u lože nemocného až do posledních chvil. Goses neboli umírající, člověk v agonii platí stále z právního hlediska za živého a jeho manželka ještě není považována za vdovu. Judaismus zakazuje eutanazii, neboť podle učenců je celý život zasvěcen Bohu a žádná jiná osoba nemá právo urychlit jeho konec.¹⁰⁸

Doktor hraje v životě nemocného nejvyšší a důležitou roli a náboženský kodex mu připisuje absolutní vládu. Při vážné nemoci a ohrožení života můžeme počkat se svěcením šabatu. Pro nemocného neplatí ani jídelní předpisy v případě, že je potřeba k jeho uzdravení určitá strava. V Tóře najdeme, že při ohrožení života neplatí předpisy pro šabat.¹⁰⁹

5.5.1 Péče o zesnulého

Pomocí prachového peří, které po dobu osmi až deseti minut necháme přiložené k nozdram, zjistíme, zda nastalo skonání. Poté je tělo necháno další čtvrt hodiny v klidu a následně se zesnulému zatlačí oči. Po další čtvrt hodině je tělo položeno na zem, nohama směrem ke dveřím a k hlavě zesnulého je postavena lampa znamenající úctu k duši opouštějící tělo. Vedle svíčky bylo pokládáno syrové vejce, jako symbol koloběhu smrti. Důležitým bodem v přípravě zesnulého na vlastní pohřeb je tahara neboli očištění a omytí. Tělo bylo během tahary položeno na zvláštní prkno a omývalo se vlažnou vodou rozmíchanou s vejci a poté pouze čistou vodou, což vykonávalo 5 členů bratrstva, kteří dále čistí nehty na ruku i nohu, češou vlasy a vousy. Oblékání bylo velmi rychlé, nejdříve se nasadila košile a přes ni rubáš s vlněným šálem, hlava byla přikryta plátěným čepcem. Ostatní části oděvu jako kalhoty, punčochy a opasek se nazývají tachrichim. Úplně nakonec byl mrtvý zabalen do bílého plátna. Potom se tělo položí na nosítka nebo do dřevěné rakve, v nichž je nesen ke hrobu. Pod hlavu zesnulého se v některých komunitách, do kterých patří i kolínská, dával sáček s hlínou,

¹⁰⁸ DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 136–137.

¹⁰⁹ Vlastivědný sborník středního Polabí. In *Věstník klubu čs. Turistů, odbor v Kolíně*. Kolín. 1937, s. 90, 114.

který připomíná začátek a konec lidského snažení. Na samotný pohřeb se sjeli všichni příbuzní a v hodinu pohřbu se objevil rabín, který pronesl proslov. Mrtvý byl vynesena z pokoje nohama napřed a uložen do vozu, před kterým kráčí rabín s kantorem a za ním příbuzní. Žena zemřelého zůstává doma. Ženy by se vůbec neměly pohřbu účastnit, jelikož prý přivedly smrt na svět.¹¹⁰

Na kolínském hřbitově se nacházel velký kulatý pískovcový kámen, jakási kazatelna, z které rabín mluvil k účastníkům pohřbu. Při řeči nad hrobem držel mluvčí prst nohy mrtvého a prosil ho o odpuštění a poté se při zasypávání nad hrobem rozléhá modlitba. Mezi zasypáváním se do hrobu hází malé zamčené zámky a na zasypaný hrob se truchlící zpravidla na chvíli posadí. Návštěvníci by pak měli při odchodu ze hřbitova utrhnout kousek trávy a hodit ji za sebe dozadu a říci „*Smrtí končí vždy a všechno. Pomysli, že jenom prach jsme,*“ a tím se má smrt oddálit.¹¹¹

Dobu truchlení můžeme rozdělit do několika období. Nejintenzivnější truchlení trvající sedm dní nazýváme šiva a pro toto období platí povinnost dodržovat náboženské zákony. Truchlící sedí pouze doma, jí čočku a vejce, které jsou symboly uceleného koloběhu života. V této době platí i zákaz stříhání vlasů, sexuálního styku, čtení z Tóry, mytí se, oblékání čerstvě vypraného šatu a výměny pozdravů. Další fáze se nazývá šlošim neboli třicet a v tomto období platí jediný zákaz, a to radovat se. V každé větší židovské obci tedy i v Kolíně byl založen dobročinný spolek „Těšitel zarmoucených“, který truchlícím posílal obnos dostačující na týdenní obživu.¹¹²

¹¹⁰ Vlastivědný sborník středního Polabí. In *Věstník klubu čs. Turistů, odbor v Kolíně*. Kolín. 1937, s. 90, 114.

¹¹¹ Tamtéž, s. 90, 114.

¹¹² DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 144–145.

6 Významní kolínští Židé

6.1 Josef Popper - Lynkeus

Mezi významné kolínské židovské rodáky patří možná už zapomenutý Josef Popper – Lynkeus. (viz. příloha č. 16) Přesto na něj Kolín nezapomenul a k desátému výročí jeho úmrtí pro uctění památky Josefa Poppera Lynkea byla roku 1931 umístěna na jeho rodném domě v bývalé židovské ulici pamětní deska. (viz. příloha č. 17) ¹¹³

Popper se narodil 21. února 1838 v Kolíně židovským rodičům a vyrůstal až do svého 15. roku v ghettu. Jeho otec byl dobrosrdečný, prostý a veselý člověk, měl malý obchod s látkami a semeny a ani v nejpříznivějších letech se mu nedařilo nad průměr dobře, největší část života strávil v neustálých starostech o živobytí. Matka byla dcerou velmi váženého pražského učenice, kterému se dařilo tak špatně, že hmotně ztroskotat. ¹¹⁴

Do dvanácti let navštěvoval židovskou školu a poté kolínskou nižší reálku. Dále pokračoval vyšší reálnou školou v Praze. V šestnácti letech začal studovat na pražské německé polytechnice stavbu strojů, po třech letech studia dokončil ve Vídni. S Vídní potom zůstala spjata celá další část jeho života. Po studiích působil jako úředník na dráze, technik, novinář, vynálezce, spisovatel a sociální myslitel.

Nejdůležitějším Popperovým dílem je jeho sociálně – filozofická práce „Všeobecná povinnost vyživovací jako řešení otázky sociální“. Tato práce je označována za autorovo životní dílo, která je vyvrcholením jeho sociálně myslitelské činnosti zaměřené k lepšímu uspořádání světa. ¹¹⁵

Šíře zájmů Josefa Poppera byla neuvěřitelná. Byl vynálezcem. Zkonstruoval kotelní vložku, která chránila parní kotle proti korozi, propálení a případné explozi.

¹¹³ BĚLINA, P., et. Al. *Práce muzea v Kolíně*. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně ve spolupráci s okresním archivem v Kolíně, 1989, s. 307–308.

¹¹⁴ SUŠICKÝ, R. *Josef Popper – Lynkeus jeho život a dílo*. Kolín, 1931, s. 14.

¹¹⁵ BĚLINA, P., et. al. *Práce muzea v Kolíně*. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně ve spolupráci s okresním archivem v Kolíně, 1989, s. 301.

Technickou a vynalézavou prací se zabýval do roku 1897, kdy onemocněl. Od té doby se věnoval výhradně literární a publikační činnosti. Psal vědecká pojednání z oblasti matematiky, fyziky, strojírenství a elektrotechniky. Dlouhá léta se zabýval otázkami vzduchoplavby. Výsledkem jeho zkoumání je kniha *Létající stroje a let ptačí*. Popper byl současně technikem, matematikem, filozofem i básníkem. V necelých třiceti letech si začal zaznamenávat básně, sny a poetické texty, které vydal roku 1899 pod pseudonymem Lynkeus a názvem *Fantasie realistovy*.¹¹⁶

Dílům z oblasti sociální politiky a hospodářství, filozofie a etiky věnoval největší část života. Pokládal je za důležitější než své vědecké, technické a umělecké snažení, když věděl, že vzbudí menší zájem. V roce 1910 vydal knihu *Individuum a hodnocení lidských existencí*. Kniha pojednává o výchově mládeže a také zdůrazňuje, že obětovat život na obranu vlasti je něco velkého a mimořádného, ale nesmí to být vynucováno násilím. Naopak to musí být svobodná volba každého jedince.¹¹⁷

Josef Popper – Lynkeus zemřel 21. 12. 1921 ve Vídni. Bylo mu třiaosmdesát let a byl pohřben v čestném hrobě. O pět let později Vídeň uctila jeho památku výstavbou mramorové busty před radnicí.¹¹⁸

6.2 Rabín Richard Feder

Doktor Richard Feder (viz. příloha č. 15) se narodil 26. srpna 1875 v početné a chudé židovské rodině ve Václavících u Benešova. Zde navštěvoval vesnickou trojtřídku a poté německo – židovskou školu v Benešově. Po maturitě studoval na akademickém piaristickém gymnáziu v Praze a roku 1896 studoval rabínský seminář a filosofickou fakultu ve Vídni. Vysokoškolská studia zakončil doktorátem. Od roku 1903 působil jako rabín v Kojetíně, Roudnici a Lounech, než se roku 1917 usadil na dvě desetiletí v Kolíně. Kromě vykonávání rabínských povinností, vyučoval až do roku 1938 němčinu a německou obchodní korespondenci na kolínské obchodní akademii.

¹¹⁶ SUŠICKÝ, R. *Josef Popper – Lynkeus jeho život a dílo*. Kolín, 1931, s. 8–10.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 10.

¹¹⁸ BĚLINA, P., et. al. *Práce muzea v Kolíně*. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně ve spolupráci s okresním archivem v Kolíně, 1989, s. 305.

Zároveň na státním reálném gymnáziu a měšťanských školách učil židovské náboženství. Mnoho let byl jednatelem a později i místopředsedou Okresního osvětového sboru v Kolíně a také se podílel na kulturním životě ve městě.¹¹⁹

V místech, kde rabín Feder působil, byl přijímán jako vážená a významná osobnost. Získával si přátele nejen v okruhu židovské náboženské obce, ale i mezi ostatními občany.

Po okupaci českých zemí nacisty si rabín velice rychle uvědomil, jaké nebezpečí českým Židům hrozí, proto se snažil zajistit hromadné vystěhování členů kolínské židovské obce mimo dosah moci nacistů. Žádný z vystěhovaleckých záměrů se však nepodařilo realizovat.

Doktor rabín Feder byl zařazen 13. 6. 1942 i s celou rodinou do transportu Aad – Kolín s konečnou stanicí Terezín. V té době mu bylo 66 let. V Terezíně pokračoval i v tak těžkých podmínkách ve své duchovní a pedagogické činnosti a byl po celou dobu věznění velikou morální oporou všem obyvatelům ghetta. Dožil se tu osvobození, ale v terezínském ghettu mu zahynula manželka Hilda, jeho děti a ostatní příbuzní.¹²⁰

Po válce se rabín vrátil do Kolína s účelem obnovení tamní židovské obce. V Kolíně stejně jako v celé zemi nastala zcela jiná situace a Židé, kteří přežili nacistické řádění, odcházeli do ciziny, neboť se ze strachu už k židovství nehlásili.

Vzpomínky rabína Federa: „*Své sedmdesáté narozeniny jsem slavil v roce 1945 a toto datum poví čtenáři všechno. Bylo po válce, po hrozných útrapách a já tu stál opuštěn a životem zklamán. Má starší sestra pečovala o mou domácnost a darovala mi toho dne deštník. Připojila, že si přeje, aby mě chránil před deštěm a před dalšími ranami osudu.*“¹²¹ Po krátkém odpoledním spánku Rabín odešel na hřbitov a tam proseděl celé tři hodiny. Tam v něm uzrála myšlenka, že napíše knihu o všech útrapách

¹¹⁹ PETEROVÁ, Z. *Rabín Feder*. Praha: G plus G, s. r. o., 2004, s. 9.

¹²⁰ Tamtéž, s. 9–12.

¹²¹ Tamtéž, s. 12.

a že v ní zvěční památku své náboženské obci a své rodině. Do roka knihu napsal a do dvou let byla vydána. Tak vznikla kniha *Židovská tragédie. Dějství poslední*.¹²²

Rabín Feder nikdy nechtěl opustit Kolín, přesto se roku 1953 přestěhoval do Brna, kde získal pozici moravskoslezského oblastního rabína. V roce 1961 byl ustaven vrchním rabínem pro české země a měl možnost přesídlit do Prahy. Přesto tak neudělal, Brno neopustil a zůstal tu až do své smrti. Rabín se tu podílel na utváření kulturního života a celý svůj život se věnoval rozsáhlé publikační činnosti.¹²³

PhDr. Richard Feder, vrchní rabín českých zemí, 18. listopadu 1970 zemřel. Bylo mu 95 let a je pochován na židovském hřbitově v Brně. Patří k nejvýznamnějším osobám židovské historie 20. století. V roce 2002 mu tehdejší prezident Václav Havel propůjčil Řád TGM in memoriam.¹²⁴

¹²² PETEROVÁ, Z. *Rabín Feder*. Praha: G plus G, s. r. o., 2004, s. 12.

¹²³ Tamtéž, s. 12–13.

¹²⁴ Tamtéž, s. 15.

7 Závěr

Cílem práce bylo zmapovat historii a důležité události židovského společenství v Kolíně od jeho vzniku do současnosti. Domnívám se, že stanoveného cíle bylo dosaženo.

První písemnou zmínku o židovském osídlení v královském městě Kolíně nalézáme již v roce 1379. Židé, kteří tu žili po více než šest století, se lišili svým náboženstvím a způsobem života, měli odlišné právní postavení a byli považováni za královský majetek komory. Židé měli v Kolíně svou ulici a žili vedle křesťanských obyvatel. V průběhu času se jejich společenské postavení velmi měnilo. Společností jim byl nadiktován způsob obživy, jímž se stal obchod s penězi a úroky, činnosti, které byly křesťanům zapovězené. Židé měli zakázáno zabývat se zemědělstvím, vlastnit půdu a zaměstnávat křesťany. Roku 1215 po IV. lateránském koncilu došlo k úplné segregaci židovského obyvatelstva a styk s křesťany byl striktně omezen. Židé nadále museli žít většinou jen v uzavřených židovských ulicích či ghettech. Tak se židovské obyvatelstvo stalo zcela zvláštní skupinou obyvatel postavenou mimo společnost a podřízenou přímo panovníkovi.

V průběhu 15. století došlo k zásadní proměně židovského osídlení v Čechách. Zatímco dříve žili Židé v královských městech, nyní se začali přesouvat na venkov a do poddanských měst pod pravomoc šlechty. Kolín přísluš Židů podporoval, protože židovští obchodníci ho zbavovali starostí o odbyt hospodářských produktů a zároveň Židé zásobovali panství množstvím potřebného zboží. Svůj význam hrály i půjčky peněz, které Židé byli schopni a ochotni vrchnosti a poddaným poskytnout. V průběhu 15. století získávalo kolínské židovské osídlení na významu. Především po vypovězení Židů z Plzně roku 1504 se stala kolínská židovská náboženská obec druhou nejvýznamnější po obci pražské. Velký počet kolínských Židů můžeme vysvětlit tím, že Kolín ležel na významné křižovatce obchodních cest a také se v jeho blízkém sousedství nacházelo v té době nejvýznamnější horní město Kutná Hora. Pro horní města platila regule, podle níž se tu Židé nesměli usazovat, proto se usazovali v Kolíně a do Kutné Hory dojížděli jen za obchodem.

V období třicetileté války se příznivě vyvíjela situace pro židovské obchodníky a řemeslníky. V roce 1623 král Ferdinand II. povolil Židům provozovat dosud zakázaná

řemesla a bylo možné získat i výhody, které byly do té doby dostupné jen křesťanům. Židé mohli navštěvovat výroční a týdenní trhy, neplatili vyšší poplatky než křesťané a také se mohli věnovat činnostem, které jim byly do té doby nepřístupné. Tyto podpory ze strany panovníka byly především z hospodářských důvodů, jelikož Židé byli v období válek pro Kolín důležitým zdrojem příjmů a jejich obchodnická zručnost byla vítaná.

Bělohorská porážka stavovského povstání a následná perzekuce protestantského obyvatelstva měla za následek četnou emigraci. Po bitvě na Bílé hoře se v Kolíně počet křesťanského obyvatelstva snížil, naopak počet židovského obyvatelstva se zvýšil. V letech 1621 – 1624 už Židé koupili v Kolíně několik prázdných křesťanských domů, museli se však zavázat, že budou městu platit týdenní plat a plnit svoje povinnosti, které držitelům domů z držby vyplývaly.

Větší změny nastaly až v polovině čtyřicátých let 18. století, kdy se dostavily první válečné neúspěchy Marie Terezie. Židé byli nařčeni z toho, že během pruské okupace obchodovali s Prusy. Proto císařovna Marie Terezie dne 18. prosince 1744 vydala rozkaz k vystěhování všech Židů z Čech do konce ledna roku 1745. Stěhování kolínských Židů bylo velmi problematické, jelikož jim křesťané dlužili značné finanční obnosy. V této době žil v Kolíně vlivný městský úředník, který nařízení císařovny týkající se vystěhování Židů z Čech neuposlechl, a proto kolínští Židé v Kolíně zůstali.

Rok 1848 byl pro Židy v Kolíně významným, neboť se mohli stěhovat svobodně po městě. Od poloviny 19. století se Židé začali aktivně zapojovat do života města. Objevili se i v kolínském městském zastupitelstvu a městských spolicích.

V období druhé světové války vyvrcholil dlouhotrvající antisemitismus. I v Kolíně došlo k transportům židovského obyvatelstva do koncentračních táborů, převážně do Terezína. Němci vypravili z Kolína celkem tři transporty a deportovali jimi 2202 Židů, vrátilo se jich pouze 69. Obnovení činnosti kolínské židovské obce po válce bylo velice složité. Čeští Židé po válce většinou emigrovali nebo asimilovali, protože se obávali dalších útoků, a tak se z našich myslí vytratili. O obnovu kolínské židovské náboženské obce se pokoušel rabín Richard Feder, který se jako jediný z rodiny vrátil z koncentračního tábora a který patřil k nejvýznamnějším osobám židovské historie 20. století. Židovskou náboženskou obec v Kolíně se nepodařilo obnovit, a tak roku 1955 zanikla.

Po roce 1989 proběhla řada akcí připomínajících osudy kolínských Židů, kteří po sobě ve městě zanechali zajímavé památky. Dochovalo se tu několik významných staveb, mezi které patří budova židovské synagogy a školy v bývalém kolínském ghettu. Stavba barokní židovské synagogy byla zahájena roku 1642. Svému účelu synagoga sloužila až do faktického zániku kolínské židovské obce v roce 1955. Židovská synagoga byla od roku 2000 zpřístupněna široké veřejnosti a je stále centem společenského a kulturního dění. Pořádají se tu výstavy, koncerty, setkání a i příležitostné židovské obřady. Kolín stále navštěvují zástupci židovských obcí, především z britské židovské obce Northwood and Pinner Liberal Synagogue, kde jsou ukryty svitky Tóry pocházející z Kolína.

Nedaleko židovského ghetta se dochoval i starý židovský hřbitov, který se řadí po pražském ke druhému nejceněnějšímu v Čechách. Hřbitov byl používán do roku 1887, kdy byl úředně zakázán. Nalezneme zde 2637 náhrobků, nejstarší je z roku 1418, nejznámější je náhrobek Bacelela, syna pražského vrchního rabína Jehudy Löwa, který zemřel roku 1599.

Dochované židovské památky nám jsou pro podrobnější studium o kolínské židovské komunitě velikým přínosem. Dnes již jen málo lidí zná slavnou minulost kolínských Židů, přestože se bývalé židovské ghetto nachází ve středu města a lidé denně míjejí skvostné židovské památky. Domnívám se, že by se město Kolín mělo více podílet na propagaci bývalého židovského osídlení a více upozorňovat na dochované stavby bývalého židovského ghetta.

V životě kolínských Židů hrály významnou úlohu tradice a rituály, které jsou v práci nastíněny jen okrajově v souvislosti s židovskou synagogou a hřbitovem. Přesto je to velice zajímavé téma, které by si zasloužilo hlubší zpracování.

8 Seznam použitých zdrojů

- 1) BĚLINA, P., et. al. *Práce muzea v Kolíně*. 1. vyd. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně ve spolupráci s okresním archivem v Kolíně, 1989.
- 2) DAMOHORSKÁ, P., NOSEK, B. *Židovské tradice a zvyky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1518-9.
- 3) FEDEF, R. *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*. Praha. 1934.
- 4) FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1992. ISBN 80 – 900895–1–8.
- 5) FISHBANE, M. A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-7260-086-9.
- 6) In *Pozvánka na Pietních oslavách za okupace*. Náboženská židovská obec v Kolíně, 1950.
- 7) In *Věstník klubu č. sl. turistů odbor Kolín*. Kolín: Vydavatel a odpovědný redaktor R. Hraba, 1925.
- 8) JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy, 1996. ISBN 80-85336-31-6.
- 9) JOUZA, L. *Procházka po kolínských židovských památkách*. 2010.
- 10) JOUZA, L., PEJŠA J. *Starý Židovský hřbitov*. Kolín, 2005.
- 11) JOUZA, L., PEJŠA, J. *Expozice – Žili tu s námi*. Městská knihovna Kolín, Regionální muzeum Kolín, Státní okresní archiv, 2010.
- 12) KAMARÝTOVI, J. a L. *Kolín krok za krokem*. 1. vyd. Kolín: Knižní edice vydavatelství Kolínské noviny, 1992.
- 13) KRÁL, P., OTTA, J., JOUZOVÁ, M. *Kolínské pojmy*. 1. vyd. Kolín. 2005.
- 14) MAREK, R., *Kolín*. Hospodářská propagace československa v Praze, 1947.

15) MĚSTSKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM KOLÍN.CZ

Historie [online]. [cit. 2010-12-2]. URL:<<http://www.infocentrum-kolin.cz/historie>>.

16) PEJŠA, J., SLÁDEK, V. *Nový židovský hřbitov*. Kolín, 2003.

17) PETEROVÁ, Z. *Rabín Feder*. 1. vyd. Praha: G plus G, s. r. o., 2004. ISBN 80 – 8610 – 78–1.

18) PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. rozš. přeprac. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

19) POJAR, M. *Stručná historie států: Izrael*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-435-7.

20) PRAGUECITYLINE. CZ

Synagoga [online]. [cit. 2011-2-14]. URL: <<http://www.praguecityline.cz/tematicke-trasy/zidovska-praha/synagoga>>.

21) RIŠLINK, V. *Synagoga Kolín*. 2004.

22) *Sborník z historie Židů na Kolínsku*, Kolín: Nakladatelství a vydavatelství Ing. Jaroslava Drahovzala v Kolíně, 1992. ISBN 80-900718-2-1.

23) SUŠICKÝ, R. *Josef Popper – Lynkeus jeho život a dílo*. Kolín, 1931.

24) Vlastivědný sborník středního Polabí. In *Věstník klubu čs. Turistů, odbor v Kolíně*. Kolín. 1937.

25) VRIES, S. P. de. *Židovské obřady a symboly*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-963-8.

26) ZBAVITEL, D. *Atlas univerzálních dějin židovského národa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 299 s. ISBN 80-7187-013-7.

9 Seznam příloh

Příloha 1: **Mapa centra Kolína**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://www.infocentrum-kolin.cz/kontakt>>.

Příloha 2: **Židovská ulice v Kolíně v roce 1898**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL:
<<http://www.cestyapamatky.cz/kolinsko/kolin/domy-v-ulicich-centra>>.

Příloha 3: **Ulice Na Hradbách – bývalé židovské ghetto**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ulice_Na_Hradb%C3%A1ch.jpg>.

Příloha 4: **Synagoga v Kolíně**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL:
<<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kol%C3%ADn-synagoga2.jpg>>.

Příloha 5: **Pohled na synagogu z blízka**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL:
<<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kol%C3%ADn-synagoga1.jpg>>.

Příloha 6: **Parkán za synagogou**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://www.mukolin.cz/mesto-kolin-m1>>.

Příloha 7: **Pamětní deska**

[online]. [cit. 2011-3-27].
URL: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kolin_synagoga_pametni_deska.JPG>

Příloha 8: **Interiér synagogy v Kolíně**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://svatosovi.bloguje.cz/824491-za-poslednim-puchyrem.php>>.

Příloha 9: **Interiér synagogy v Kolíně**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://svatosovi.bloguje.cz/824491-za-poslednim-puchyrem.php>>.

Příloha 10: **Pohled na oltář**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://www.e-cesko.cz/pamatky/pamatka-5783-zidovske-ghetto-a-synagoga---kolin/?set=cz-73169>>.

Příloha 11: **Plánek starého židovského života**

JOUZA, L., PEJŠA J. *Starý Židovský hřbitov*. Kolín. 2005.

Příloha 12: **Vstupní brána do starého židovského hřbitova**

[online]. [cit. 2011-3-27]. URL: <<http://www.hrady.cz/index.php?OID=7421>>.

Příloha 13: **Starý židovský hřbitov**

[online]. [cit. 2011-3-27].
URL:<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jewish_cemetery_Kolin_4775.JPG>.

Příloha 14: **Náhrobek Becalela, syna pražského rabína Jehudy Löwa, 1599**

JOUZA, L., PEJŠA J. *Starý Židovský hřbitov*. Kolín. 2005.

Příloha 15: **Rabín Richard Feder**

[online]. [cit. 2011-4-3]. URL: <<http://www.zob.cz/?q=node/592>>.

Příloha 16: **Josef Popper – Lynkeus**

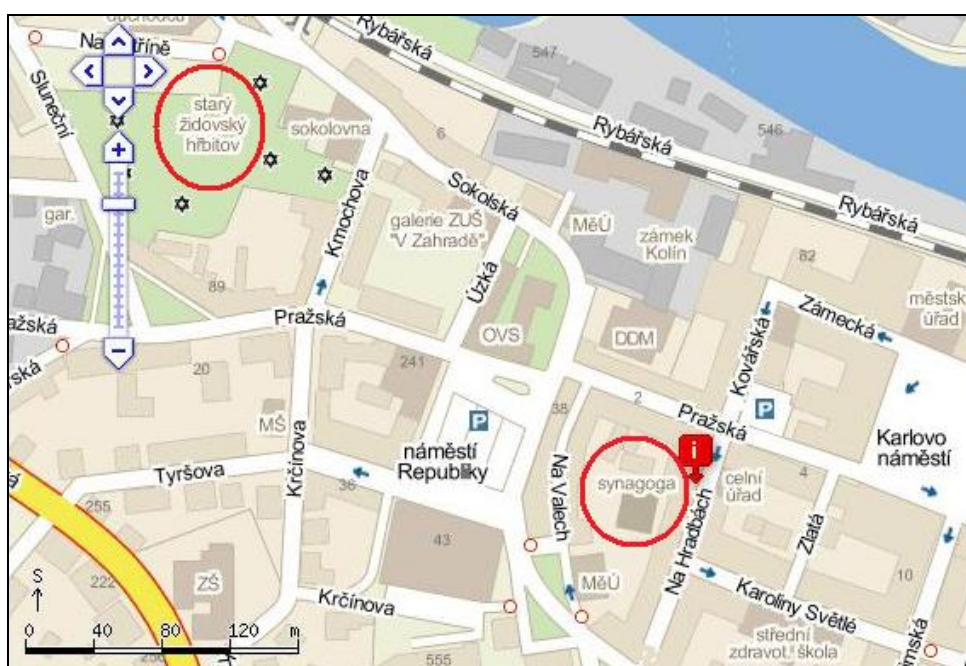
[online]. [cit. 2011-4-3]. URL:

<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Josef_Popper-Lynkeus_1917.jpg>.

Příloha 17: **Pamětní deska na rodném domě Josefa Poppera - Lynkea**

BĚLINA P., et. al. *Práce muzea v Kolíně*. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně ve spolupráci s okresním archivem v Kolíně, 1989.

Příloha 1: Mapa centra Kolína

Příloha 2: Židovská ulice v Kolíně v roce 1898

Příloha 3: Ulice Na Hradbách – bývalé židovské ghetto

Příloha 4: Synagoga v Kolíně

Příloha 5: Průčelí synagogy s renesančně – barokním volumovým štítem

Příloha 6: Parkán za synagogou

Příloha 7: Pamětní deska

Příloha 8: Interiér synagogy v Kolíně

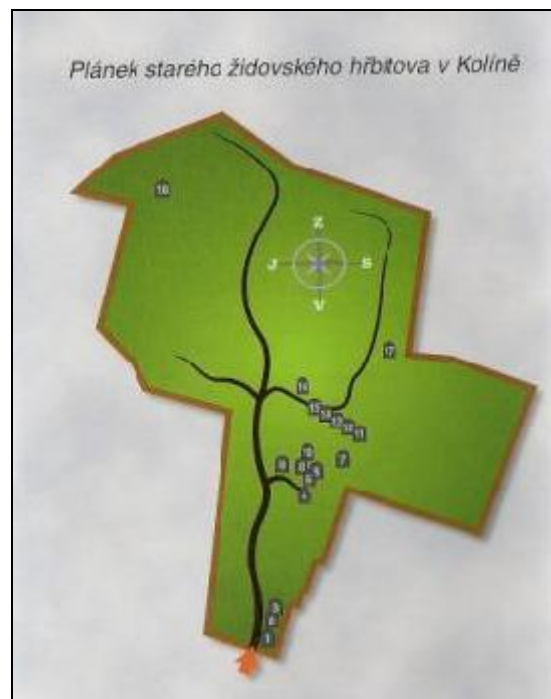
Příloha 9: Interiér synagogy v Kolíně

Příloha 10: Raně barokní svatostánek

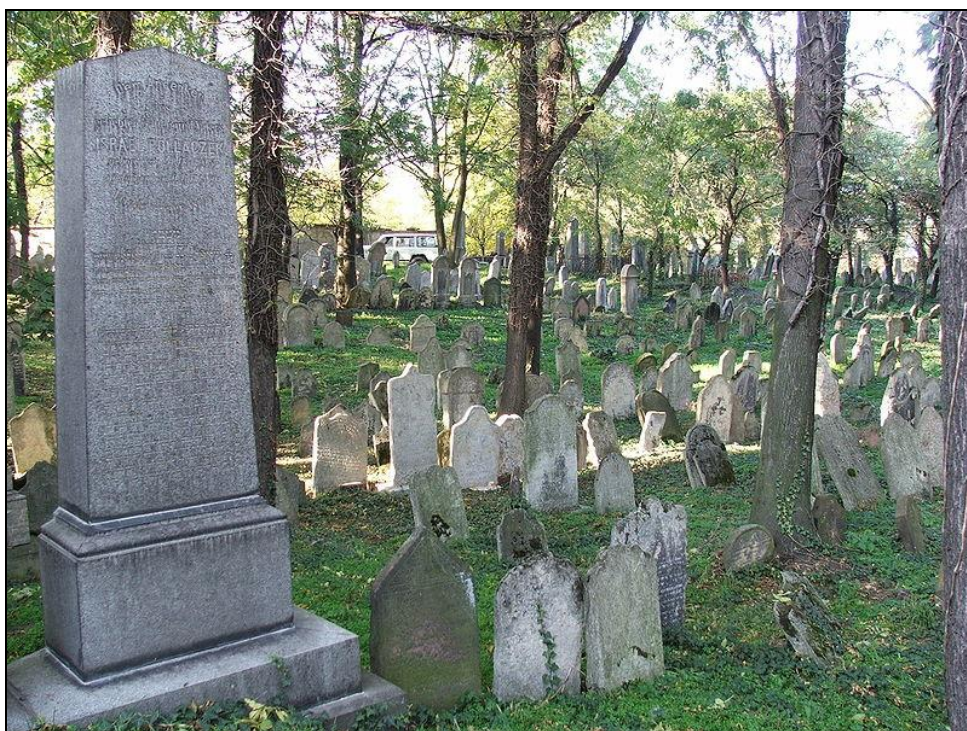
Příloha 11: Plánek starého židovského hřbitova

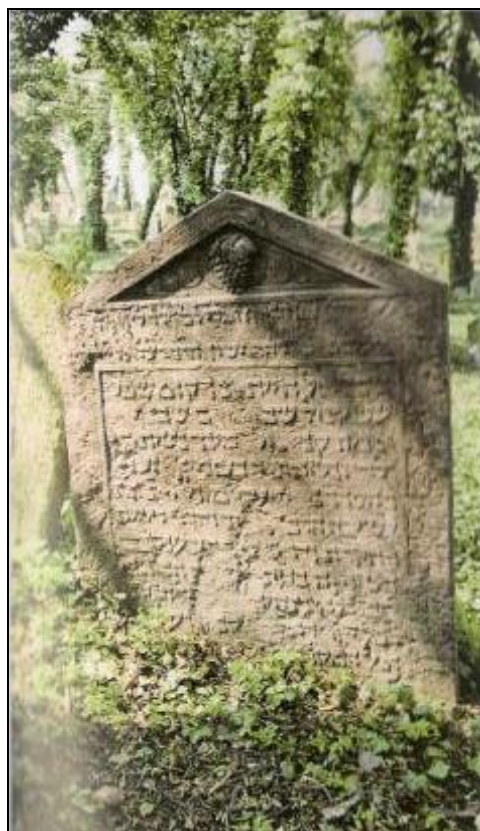
Příloha 12: Vstupní brána do starého židovského hřbitova

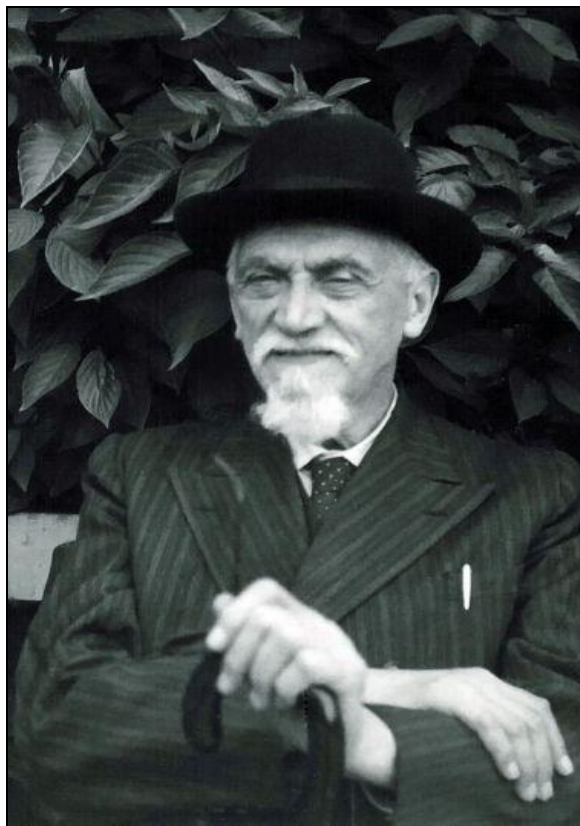
Příloha 13: Starý židovský hřbitov

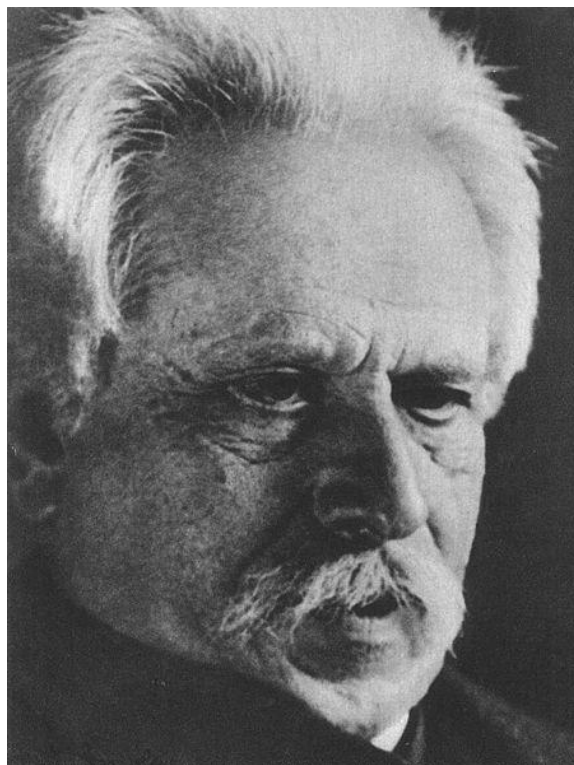
Příloha 14: Náhrobek Becalela, syna pražského rabína Jehudy Löwa, 1599

Příloha 15: Rabín Richard Feder

Příloha 16: Josef Popper - Lynkeus

Příloha 17: Pamětní deska na rodném domě Josefa Poppera - Lynkea

